Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ FERDINAND TÖNNIES ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΝ[1]

ΥΠΟ

ΠΕΤΡΟΥ Γ. ΖΗΣΗ

Ἡ Κοινωνιολογία ὡς ἰδιαίτερος ἐπιστημονικὸς κλάδος ἀπησχόλησε πάντων τῶν ἄλλων ἀργότερον τοὺς γερμανοὺς ἐπιστήμονας. Μολονότι ἐν Γαλλίᾳ διὰ τοῦ Comte καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ διὰ τοῦ Spencer ἡ Κοινωνιολογία ἤρχισεν ἤδη νὰ μελετᾶται ὡς ἐπιστήμη, ἐν Γερμανίᾳ μόλις μετά τινας δεκαετηρίδας ἀνεγνωρίσθη αὕτη ὡς ἰδιαιτέρα ἐπιστήμη. Ἡ ἀποδοχή της ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸν Georg Simmel καὶ τὸν Ferdinand Tönnies. Ἀλλ' ἐνῶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ ἡ Κοινωνιολογία συγχέεται καὶ σχεδὸν ταυτίζεται μὲ τὴν Φιλοσοφίαν τῆς Ἱστορίας ἐν Γερμανίᾳ λαμβάνει αὕτη ἐντελῶς ἄλλην κατεύθυνσιν.

Εἶναι βεβαίως φυσικόν, ὅτι πάσης ἐπιστήμης, ἡ ὁποία εὑρίσκεται εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἀναγνωρίσεώς της, εἶναι δύσκολον νὰ διαγραφοῦν ἀκριβῶς τὰ ὅρια, τὰ ὁποῖα τὴν χωρίζουν ἀπὸ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἰσχύει προκειμένου περὶ τῆς Κοινωνιολογίας περισσότερον ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην Ἐπιστήμην. Διότι εἶναι Ἐπιστήμη, ποῦ ἀπέρρευσεν ἀπὸ τὴν Φιλοσοφίαν τῆς Ἱστορίας, ἡ ὁποία πάλιν μόλις πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἀναγνωρισθεῖ —ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Βολταίρου—καὶ συνεπῶς ἡ Κοινωνιολογία οὔτε ἀπὸ τὴν Φιλοσοφίαν τῆς Ἱστορίας ἠδύνατο εὐκόλως νὰ διακριθῇ οὔτε ἀπὸ τὰς ἄλλας Ἐπιστήμας, ὡς λ. χ. ἡ Ψυχολογία, ἀτομικὴ καὶ κοινωνική, ἡ Ἱστορία κλπ. Αὐτὸς ὁ Comte καὶ κυρίως ὁ Spencer ἐζήτησαν νὰ ἐξαγάγουν νόμους ἱστορικούς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστόν, εἶναι ἔργον τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας καὶ οὐχὶ τῆς Κοινωνιολογίας. Ὁ συγγραφεὺς

---

[1]) Διάλεξις γενομένη εἰς τὴν Ἑταιρείαν τῶν Κοινωνικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τῇ 9 Δεκεμβρίου 1926.

τῆς «συνθετικῆς φιλοσοφίας» δὲν περιωρίσθη νὰ μεταφέρῃ εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν τὸν βιολογικὸν νόμον τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς κατισχύσεως καὶ ἐπιβιώσεως τοῦ ἰσχυροτέρου, ἀλλὰ προσεπάθησε νὰ ἐξαγάγῃ νόμους κοινωνικῆς ἐξελίξεως. Τοιούτους δὲ νόμους ἀναφέρει: τῆς ἐξελίξεως ἀπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ Κράτους εἰς τὸ βιομηχανικὸν καὶ τῆς ἐξελίξεως ἀπὸ τῆς ἀσυστηματοποιήτου ὁμογενείας εἰς τὴν συστηματοποιημένην ἑτερογένειαν. Ἀλλὰ καὶ οἱ νεώτεροι γάλλοι Κοινωνιολόγοι ἀκολουθοῦν τὴν ἀντίληψιν ταύτην καὶ ἕκαστος τούτων ἐξάγει νόμους ἱστορικούς. λ. χ. ὁ Tarde τὸν νόμον τῆς μιμήσεως, ὁ Durkheim τὸν νόμον τοῦ ἐξαναγκασμοῦ, ὁ de Greef τὸν νόμον τοῦ περιορισμοῦ, ὁ Worms τὸν νόμον τῆς ἑνώσεως καὶ διαιρέσεως τῶν ὁμάδων. Γενικῶς δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ, ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν καὶ τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας τὸ ἀντικείμενον δὲν ἦτο σαφῶς καθορισμένον ἡ Κοινωνιολογία ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ αὐτὸς κλάδος μὲ τὴν Φιλοσοφίαν τῆς Ἱστορίας.

Εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τοῦτο εὑρίσκετο ἡ Κοινωνιολογία πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Tönnies καὶ τοῦ Simmel. Ἐν Γερμανίᾳ εἶχον μὲν καὶ πρὶν ἐμφανισθῇ Κοινωνιολόγοι, πλὴν ὅμως αἱ ἐργασίαι των δὲν ἔχουν χαρακτῆρα συστηματοποιημένης Κοινωνιολογίας ὡς ἰδιαιτέρας ἐπιστήμης. Μάλιστα ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας εἶναι ἀκόμη ἀρχαιοτέρα· ἔχει κυριωτέρους ἀντιπροσώπους της τὸν Marx καὶ ἰδίως τὸν Hegel καὶ αὐτὸν τὸν Kant. Μολονότι ὁ Tönnies δὲν ἔμεινεν ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν ταύτην τῆς Κοινωνιολογίας ὡς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας, καθὼς θέλω ἐξηγήσει κατωτέρω, ἐν τούτοις ἠρεύνησε κατ' ἄλλον τρόπον τὰ κοινωνιολογικὰ προβλήματα.

***

Ὁ Tönnies θεωρεῖται μετὰ τοῦ Simmel ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τῆς «τυπολογικῆς Κοινωνιολογίας». Τὴν τυπολογικὴν Κοινωνιολογίαν ἀντιλαμβάνεται ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς καθαρᾶς ἢ θεωρητικῆς Κοινωνιολογίας. Καθαρὰ ἢ θεωρητικὴ Κοινωνιολογία εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ διδασκαλία τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν τῶν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεων. Πρὸς τὴν καθαρὰν ἢ θεωρητικὴν Κοινωνιολογίαν ἀντιτίθεται ἡ ἐφηρμοσμένη Κοινωνιολογία, δηλαδὴ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τῆς καθαρᾶς Κοινωνιολογίας ἐπὶ ὑλικοῦ ἐμπειρικῶς δεδομένου. Τὸ ἔργον τοῦ Tönnies στρέφεται ἐξ ὁλοκλήρου σχεδὸν περὶ τὴν καθαρὰν Κοινωνιολογίαν. Ταύτην ἀκριβῶς ἀντιλαμβάνεται ὡς τυπολογικὴν Ἐπιστήμην, δηλαδὴ Ἐπιστήμην, τῆς ὁποίας ἡ ἀποστολὴ εἶναι ἡ ἀνεύρεσις ὡρισμένων τύπων τῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων.

Εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ «Κοινότης καὶ Κοινωνία», ὅπερ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1887, μᾶς παρουσιάζει ὁ Tönnies δύο τοιούτους τύπους: τὴν «Κοινότητα καὶ τὴν Κοινωνίαν». Ὑπὸ τοὺς δύο τούτους τύπους δύνα-

ται νὰ ὑπαχθῇ πᾶσα κοινωνικὴ ὁμὰς καὶ πᾶσα κοινωνικὴ σχέσις. Αἱ ἀνθρώπινοι θελήσεις εὑρίσκονται μεταξύ των εἰς πολλαπλᾶς σχέσεις εἰς ἀμοιβαίας ἐνεργείας καταφατικὰς ἢ ἀποφατικὰς μιᾶς ἄλλης θελήσεως. Ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τούτων γεννᾶται μία ἑνότης, μία ὁμάς, ἕνας σύνδεσμος. Ὁ σύνδεσμος οὗτος δύναται νὰ ἀποτελῇ εἴτε πραγματικὸν καὶ ὀργανικὸν βίον—καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν φύσιν τῆς Κοινότητος—εἴτε μίαν ἰδανικὴν καὶ μηχανικὴν διαμόρφωσιν—καὶ τοῦτο εἶναι ἡ ἔννοια τῆς Κοινωνίας. Ὁ στενός, ὁ ἥσυχος καὶ κρυπτός, ὁ ἀποκλειστικὸς κοινὸς βίος δύναται νὰ νοηθῇ μόνον ὡς βίος μιᾶς Κοινότητος. Κοινωνία εἶναι ἡ δημοσιότης, εἶναι ὁ κόσμος. Εἰς τὴν Κοινότητα αἰσθάνεται κανεὶς τὸν ἑαυτόν του ἐκ γενετῆς συνδεδεμένον πρὸς τοὺς ἰδικούς του καὶ εἰς τὴν δυστυχίαν καὶ εἰς τὴν εὐτυχίαν. Εἰς τὴν Κοινωνίαν εὑρίσκεται κανεὶς ὡς εἷς τι ξένον. Κοινωνία τοῦ βίου δὲν ὑπάρχει—μόνον Κοινότης δύναται νὰ νοηθῇ. Κοινότης ὑπάρχει τῆς γλώσσης, τῶν ἠθῶν, τῆς πίστεως, ἀλλὰ Κοινωνία προκειμένου περὶ ἐπιχειρήσεως, περὶ ταξειδίου, περὶ Ἐπιστήμης κλπ. Ὑπὸ εὐρυτάτην ἔννοιαν δύναταί τις νὰ ὁμιλήσῃ περὶ Κοινότητος, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ὁλόκληρον τὴν Ἀνθρωπότητα, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται ἡ Ἐκκλησία. Κοινωνία ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην δὲν δύναται νὰ νοηθῇ, διότι ταύτην ἀπαρτίζουν ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι καίτοι ἵστανται ὁ εἷς πλησίον τοῦ ἄλλου, ἐν τούτοις ὁ εἷς εἶναι τελείως τοῦ ἄλλου ἀνεξάρτητος. Τέλος οἱ τύποι οὗτοι δὲν ἔχουν ἁπλῆν κοινωνιολογικὴν ἔννοιαν, ἀλλὰ παρουσιάζουν ψυχικὸν δυϊσμόν, δηλαδὴ ἕκαστος τῶν τύπων τούτων, Κοινότης—Κοινωνία, ἀντιστοιχεῖ καὶ εἰς ἕνα χωριστὸν καὶ ἰδιαίτερον τύπον τῆς ἀνθρωπίνου θελήσεως.

Ἂς ἐξετάσωμεν λεπτομερέστερον τοὺς δύο τούτους τύπους: Κοινότης=Κοινωνία.

I Αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν Κοινότητα ἔχουν ἀφετηρίαν πάντοτε τὸν σύνδεσμον, τὸν δημιουργούμενον ἐκ τῶν γεννήσεων. Τοιαῦται βασικαὶ σχέσεις εἶναι τρεῖς: α) μεταξὺ μητρὸς καὶ τέκνου, β) μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς καὶ γ) μεταξὺ ἀδελφῶν. Ἐκ τῶν σχέσεων τούτων ἡ δευτέρα ἡ μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δὲν στηρίζεται βεβαίως ἐπὶ γεννήσεως τινός, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἐνστίκτου τῆς γενετησίας ὁρμῆς, ἡ πρώτη μεταξὺ μητρὸς καὶ τέκνου ἔχει καὶ αὕτη ἕνα ἐνστικτώδη χαρακτῆρα ἀγάπης, ἐνῶ ἡ τρίτη σχέσις ἡ μεταξὺ ἀδελφῶν εἶναι ἀποτέλεσμα καθαρᾶς κοινωνικῆς συνηθείας. Αἱ σχέσεις αὗται ἐν τῇ Κοινότητι ἀποτελοῦν τὸν πυρῆνα, περὶ τὸν ὁποῖον συγκεντροῦνται σύμπασαι αἱ λοιπαὶ σχέσεις. Εἰς τὴν ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον λαμβάνουν αἱ βασικαὶ σῦται σχέσεις, εὑρίσκουν τὴν ἑνότητα καὶ τὴν πλήρη αὐτῶν τελείωσιν. Ἐκ τῶν σχέσεων τούτων παρήχθη ἡ πατρικὴ ἐξουσία μετὰ μακρὰν περίοδον μητρικῆς τοιαύτης.

Ἐν ἀρχῇ πᾶσαι αἱ σχέσεις εἶναι σχέσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπορρέουν ἀπὸ μίαν Κοινότητα τοῦ αἵματος. Ἡ Κοινότης αὕτη τοῦ αἵματος ἐξελίσσεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς Κοινότητα τοῦ τόπου καὶ αὕτη εἰς Κοινότητα τοῦ πνεύματος. Ἀπὸ τὰς δύο τελευταίους ἡ πρώτη εἶναι ζωϊκή, ἡ δευτέρα εἶναι

νοητική. Ἡ Κοινότης ἡ ἐξειλιγμένη εἰς πνευματικὴν Κοινότητα ἀποτελεῖ τὸ ὕψιστον εἶδος ἀνθρωπίνης Κοινότητος. Εἰς τὰ τρία πρῶτα εἴδη Κοινότητος ἀνταποκρίνονται καὶ τρεῖς διάφοροι σχέσεις καταστάσεως α) ἡ Συγγένεια, β) ἡ Γειτονία καὶ γ) ἡ Φιλία. Αἱ μορφαὶ τῶν τριῶν εἰδῶν τῆς Κοινότητος, αἱ ὁποῖαι ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν διάκρισιν αὐτὴν εἶναι α) ἡ Οἰκογένεια, β) τὸ Χωρίον, καὶ γ) ἡ Πόλις. Ἡ ἀντιστοιχία αὕτη ἐμφανίζεται καὶ κατὰ τόπον καὶ κατὰ χρόνον. Πρὸς τὴν Οἰκογένειαν ἀντιστοιχεῖ ἡ Συγγένεια, πρὸς τὸ Χωρίον ἡ Γειτονιά, καὶ πρὸς τὴν Πόλιν ἡ Φιλία. Ἡ σπουδαιοτέρα μορφὴ τῆς Κοινότητος εἶναι βεβαίως ἡ τρίτη. Μόνον δι' αὐτῆς δύναται νὰ ἐπιτευθχῇ μία ἀνάπτυξις πνευματικῶν δεσμῶν, οἵτινες καὶ ἀνώτεροι καὶ ἰσχυρότεροι εἶναι τῶν δεσμῶν τῆς Συγγενείας καὶ τῆς Γειτονίας. Ἡ Πόλις, ὡς μορφὴ τῆς Κοινότητος ἐξειλιγμένη διὰ τῶν σταδίων τῆς Οἰκογενείας καὶ τοῦ Χωρίου ἀποτελεῖ διὰ τὸν Tönnies τὸν ἀνώτατον τύπον βιωτικῆς ἑνότητος τῶν ἀνθρώπων. Μόνον ἐν αὐτῇ θεμελιοῦται ἀμοιβαία διανοητικὴ ἀλληλενέργεια τῶν ἀνθρώπων, αὕτη μόνον δημιουργεῖ καλλιτεχνικὴν διαίσθησιν καὶ δημιουργὸν θέλησιν, ἡ ὁποία συνενώνει τοὺς ἀνθρώπους μᾶλλον διανοητικῶς καὶ ἐνσυνειδήτως ἢ ἐνστικτωδῶς καὶ ἐξ ἁπλῆς συνηθείας. Ἡ ἀγάπη, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς τὴν Οἰκογένειαν ἐξελίσσεται διὰ τοῦ Χωρίου καὶ καταλήγει εἰς τὴν Πόλιν εἰς κοινὴν συνεννόησιν ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν τοῦ κοινοῦ βίου. Ἡ συνεννόησις αὕτη δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο εἰμὴ ἡ ἐξειλιγμένη οἰκογενειακὴ ἀγάπη.

Ὑπὸ ἔποψιν οἰκονομικῆς ὀργανώσεως ἡ Κοινότης περιέχει δύο παράγοντας : τὸν ἀγρὸν καὶ τὸν οἶκον. Τοῦ οἴκου διακρίνει ὁ Tönnies τρεῖς μορφὰς ἀντιστοίχους πρὸς τὰς τρεῖς μορφὰς τῆς Κοινότητος, δηλαδὴ τὸν μεμονωμένον οἶκον, τὸν οἶκον τοῦ χωρίου καὶ τὸν οἶκον τῆς πόλεως. Ἐκ τούτου ὁ πρῶτος συμπίπτει τελείως ποὸς τὴν Οἰκογένειαν, ὡς μορφὴν τῆς Κοινότητος. Εἰς τοῦτον κατατάσσονται καὶ αἱ σκηναὶ τῶν νομάδων. Ἡ οἰκονομικὴ σημασία τοῦ οἴκου τούτου δὲν εἶναι μεγάλη. Ὁ οἶκος τοῦ χωρίου εἶναι οἰκονομικῶς αὐτάρκης καὶ ἕνεκα τούτου δὲν ἔχει ἰδιαιτέραν τινα σημασίαν. Ἀντιθέτως ὁ οἶκος τῆς πόλεως μὴ ὢν αὐτάρκης καταφεύγει εἰς τὴν ἀνταλλαγήν. Ἐνταῦθα ἀκριβῶς ἀρχίζει ἡ σπουδαία οἰκονομικὴ σημασία τοῦ οἴκου τῆς πόλεως, διότι γεννᾷ τὴν ἀνάγκην ἀνταλλακτικῆς οἰκονομίας ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν οἴκων τῆς πόλεως, ἀλλὰ μεταξὺ τούτων καὶ τῆς χώρας. Οὕτως ἀναπτύσσεται ἡ πόλις, λέγει ὁ Tönnies, εἰς ἕνα αὐτόνομον οἰκονομικὸν ὀργανισμόν. Ἡ ἀνάπτυξις δὲ αὕτη τῆς ἀνταλλακτικῆς οἰκονομίας ἔχει ἄμεσον ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου. Καὶ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα κυρίως ἀκολουθοῦν τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν εἶναι ἡ ἀνάπτυξις νῆς Τέχνης καὶ ἰδίως ἡ εὐρεῖα διάδοσις τῆς Θρησκείας. Θρησκεία καὶ Τέχνη εὑρίσκονται κατὰ τὸν Tönnies εἰς στενωτάτην σχέσιν καὶ ἀποτελοῦν κατ' αὐτὸν τὸ κυριώτερον γνώρισμα τῆς Κοινότητος, τῆς ἐξελιχθείσης ἐν τῇ μορφῇ τῆς πόλεως εἰς τὸν ὕπατον αὐτῆς βαθμόν.

II Ἐν τῇ Κοινωνίᾳ σύνδεσμος στενὸς δὲν ὑπάρχει. Ἡ οἰκονομία δὲν ἔχει τὸν στενὸν καὶ ἀποκλειστικὸν χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον ἔχει εἰς τὴν Κοινότητα. Ἐντεῦθεν ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ οἰκονομία λαμβάνει τὴν μορφὴν μιᾶς πολὺ εὐρείας ἀνταλλαγῆς. Ἡ ἀνταλλακτικὴ αὕτη οἰκονομία διευκολύνεται καὶ προάγεται διὰ τοῦ χρήματος, περὶ τὸ ὁποῖον συγκεντροῦται τὸ μέγιστον μέρος τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων. Εἰς τὴν κοινωνικὴν ταύτην οἰκονομίαν, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐντὸς τῆς «ἀνταλλακτικῆς Κοινωνίας» ἕκαστον ἄτομον εἶναι κατὰ τὴν περίφημον φρᾶσιν τοῦ Adam Smith καὶ εἷς ἔμπορος. Ἡ οὕτως ὀργανωμένη Κοινωνία περικλείει πάσας τὰς προσπαθείας τῆς γενέσεως τοῦ Κράτους.

Ἡ ἐξέλιξις τῆς Οἰκονομίας βαδίζει ἀπὸ τῆς οἰκογενειακῆς πρὸς τὴν ἐμπορικήν, ἀπὸ τῆς γεωργίας εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ ἀπὸ τοῦ ἐμπόρου εἰς τὸν κεφαλαιοκράτην. Ἡ περιωρισμένη τοπικῶς ἀγορὰ ἐξελίσσεται εἰς παγκόσμιον τοιαύτην. Τοιουτοτρόπως δημιουργεῖται ἡ ἀστικὴ Κοινωνία, κυριαρχουμένη ὑπὸ μιᾶς μόνον τάξεως, τῶν κεφαλαιοκρατῶν, ἡ ὁποία κατόρθωσε νὰ ὑποτάξῃ καὶ ὑποδουλώσῃ εἰς αὐτὴν πάσας τὰς λοιπάς. Εἰς τὴν ἀστικὴν Κοινωνίαν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐπιδιώκουν οἰκονομικὸν κέρδος, τὸ ὁποῖον ὅμως λόγῳ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ, σημαίνει ζημίαν τοῦ ἄλλου. Εἰς τὴν Κοινωνίαν ὁ πόλεμος πάντων κατὰ πάντων εἶναι τι τὸ φυσικόν, ἐφ' ὅσον ὁ καθεὶς ὑπάρχει μόνον διὰ τὸν ἑαυτόν του. Ὁ πόλεμος οὗτος ἐμφανίζεται ὑπὸ τὴν μορφὴν ἀπεριορίστου συναγωνισμοῦ ἐν τῇ οἰκονομικῇ σφαίρᾳ. Ἡ Κοινωνία ὁλόκληρος παρατηρεῖται καὶ ἐξετάζεται μόνον ὡς πρὸς τὸ οἰκονομικὸν πεδίον, ἢ διὰ νὰ ἐκφρασθῶ σαφέστερον, μόνον σχετικῶς πρὸς τὰς οἰκονομικὰς ἀξίας, διότι πρὸ τούτων πᾶσα ἄλλη ἀργεῖ. Τοιουτοτρόπως οἱ κεφαλαιοκράται, οἱ ὁποῖοι ἐπεβλήθησαν, κατέστησαν οἱ φυσικοὶ κύριοι καὶ αὐθέναται τῆς ἀστικῆς Κοινωνίας. Μόνον πρὸς χάριν των ὑφίσταται ἡ Κοινωνία, ἡ ὁποία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο εἰμὴ ἓν ὄργανόν των. Οἱ μὴ κεφαλαιοκράται εἶναι ἐν τῇ Κοινωνίᾳ νεκρὰ ἐργαλεῖα εἰς τὰς χεῖρας τῶν κεφαλαιοκρατῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον χάνεται τελείως ἡ ἔννοια τῆς ἀνθρωπίνης, τῆς γενικῆς Κοινωνίας. Μεταξὺ τῶν κυρίων καὶ τῶν δούλων δὲν ὑπάρχει σχέσις κοινωνικὴ οὔτε κἂν ἁπλῆ σχέσις. Οἱ δοῦλοι εἶναι πρόσωπα, τῆς αἱθαιρεσίας τῶν κεφαλαιοκρατῶν καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς, ὡς ἐξειλίχθη αὕτη. Τὸ σύστημα τοῦτο θεωρεῖται ὡς τὸ φυσικὸν καὶ κανονικὸν κοινωνικὸν σύστημα. Εἰς τὴν κοινωνικὴν ὅμως ἔννοιαν τοῦ φυσικοῦ δικαίου ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ὡς λογικὰ ὄντα, ἱκανὰ νὰ ἐπιχειρήσουν πᾶσαν πρᾶξιν, εἶναι apriori ἴσοι. Ἕκαστος ἔχει ὡρισμένην δύναμιν καὶ ἐλευθερίαν, σφαῖραν ἐλευθέρας θελήσεως καὶ αὐθαιρεσίας. Ἕκαστος δύναται καὶ ἔχει τὴν ἐλευθερίαν νὰ φονεύσῃ τοὺς ἄλλους, ἂν τοῦτο ἀντιλαμβάνεται ὡς καλόν. Πᾶς τις δύναται νὰ οἰκειοποιηθῇ ἀδέσποτα ἀγαθά, πᾶς τις δύναται νὰ πωλήσῃ τὴν ἐνεργητικότητά του κ.ο.κ. Ἡ ἀναγνώρισις, λέγει ὁ Tönnies, τοιαύτης γενικῆς ἀλλ' ἀναγκαίας ἱκανότητος εἰς πάντα ἄνθρωπον αἴρει τὴν ἔννοιαν τῆς δουλείας. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἱκανότητα

ταύτην ἡ φυσικὴ κυριαρχία τῶν κεφαλαιοκρατῶν ἐν τῇ Κοινωνίᾳ συντελεῖται διὰ τῆς στερήσεως τῶν ἐργαζομένων πάσης ἰδιοκτησίας καὶ διὰ τοῦ περιορισμοῦ τούτων εἰς ὅ,τι λαμβάνουν πωλοῦντες ἀντὶ χρημάτων τὴν ἐργατικήν των δύναμιν. Τοιουτοτρόπως, καταλήγει ὁ Tönnies, ἡ σύνθεσις τῆς Κοινωνίας διαγράφεται ἀπὸ τρεῖς πράξεις, τῶν ὁποίων τὸ ἐνεργοῦν ὑποκείμενον εἶναι πάντοτε ἡ τάξις τῶν κεφαλαιοκρατῶν: Ἀγορὰ ἐργατικῶν δυνάμεων, καταβολὴ ἐργατικῶν δυνάμεων καὶ πώλησις ἐργατικῶν δυνάμεων. Ἐν τῇ πρώτῃ πράξει μετέχει ἡ ἐργατικὴ τάξις, ἐν τῇ δευτέρᾳ μετέχει ἐπίσης ἀλλ' ὡς ἀντικείμενον τῆς τάξεως τῶν κεφαλαιοκρατῶν καὶ ἐν τῇ τρίτῃ ἐνεργεῖ καθ' ὁλοκληρίαν μόνη. Ἕνεκα τούτου ἡ διαφορὰ τῶν δύο τάξεων ὑπὸ ἔποψιν ἐλευθερίας δύναται νὰ διατυπωθῇ οὕτω : ἡ ἐργατικὴ τάξις εἶναι μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ ἐλευθέρα καὶ μόνον τυπικῶς εἶναι αὐθαίρετος, ἡ κεφαλαιοκρατικὴ ἐντελῶς ἐλευθέρα καὶ οὐσιαστικῶς αὐθαίρετος.

Αὕτη εἶναι ἡ οἰκονομικὴ ὀργάνωσις τῆς Κοινωνίας. Κοινωνία δύναται νοηθῇ ἓν κράμμα συμφωνίας καὶ φυσικοῦ δικαίου, ἓν σύνολον φυσικῶν καὶ τεχνητῶν ἀτόμων, τῶν ὁποίων αἱ θελήσεις εὑρίσκονται εἰς πολυπληθεῖς σχέσεις πρὸς ἀλλήλας καὶ ὅμως εἶναι τελείως ἀνεξάρτητοι ἀλλήτων ἄνευ τῆς παραμικρᾶς ἐσωτερικῆς ἐπενεργείας (Gemeinschaft und Gesellschaft § 25 σ. 51).

***

Οὕτως ἀντιλαμβάνεται ὁ Tönnies τοὺς δύο τούτους τύπους τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, τὴν Κοινότητα καὶ τὴν Κοινωνίαν. Ἀλλὰ δὲν περιορίζεται νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ τύπου τούτων, ἀλλὰ προσπαθεῖ συγχρόνως νὰ ἐξηγήσῃ τούτους ψυχολογικῶς, ἀναγκῶν ἑκάτερον τύπον τούτων καὶ εἰς εἰδικώτερον τύπον ἀνθρωπίνης θελήσεως, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ. Κατ' αὐτὸν ὅμως τὸν τρόπον ἀναγκάζεται ὁ Tönnies νὰ ἐρευνήσῃ τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν. Ἐν τῇ ἐρεύνῃ ταύτῃ ἀνευρίσκει δύο τύπους ἀνθρωπίνης βουλήσεως : α) βούλησιν περιλαμβάνουσαν σκέψιν καὶ β) σκέψιν περικλείουσαν βούλησιν. Τὴν πρώτην θέλησιν ὀνομάζει φυσικὴν θέλησιν, (Wesenswille), τὴν δευτέραν «ἐπιλογικὴν θέλησιν» ἢ «αὐθαιρεσίαν» (Kürwille).

Ἡ πρώτη θέλησις, ἡ φυσικὴ θέλησις εἶναι τὸ ψυχολογικῶς ἰσοδύναμον τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἑνότητος τοῦ βίου. Περικλείει τὸ διανοεῖσθαι καθὼς ὁ ὀργανισμὸς τὰ κύτταρα ἐκεῖνα τοῦ ἐγκεφάλου, τῶν ὁποίων οἱ ἐρεθισμοὶ παρίστανται εἰς τὴν σκέψιν ὡς ψυχολογικὴ ἐνέργεια. Ἡ δευτέρα θέλησις, ἡ αὐθαίρετος, εἶναι κατασκεύασμα τῆς σκέψεως, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀξίαν καὶ πραγματικότητα μόνον σχετικῶς πρὸς τὸν δημιουργόν της, τὸ ὑποκείμενον δηλαδὴ τοῦ διανοεῖσθαι. Ἡ πρώτη θέλησις πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τοῦ παρελθόντος, ἡ δευτέρα ἐκ τοῦ μέλλοντος, πρὸς τὸ ὁποῖον καὶ μόνον σχετίζεται.

Ἡ μία θέλησις εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς συνυπάρξεως πολλῶν συναισθημάτων καὶ ὁρμῶν. Ἡ ἐνέργεια, μὲ τὴν ὁποίαν σχετίζεται, παρίσταται ὡς ψυχικὴ πραγματικότης καὶ ψυχικὴ αἰτιότης. Ἡ ἄλλη θέλησις, ἡ αὐθαιρεσία, βαίνει πέρα τῆς ἐνεργείας, πρὸς τὴν ὁποίαν σχετίζεται.

Ἡ φυσικὴ θέλησις ἀναλύεται κατὰ τὸν Tönnies εἰς τρεῖς ψυχικὰς καταστάσεις 1) τὴν ἐπιθυμίαν ἢ ἀρέσκειαν (das Gefallen), ἡ ὁποία εἶναι μία ἔμφυτος ἐπιθυμία πρὸς ὡρισμένα ἀντικείμενα καὶ ὡρισμένας ἐνεργείας. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐμφανίζεται εἴτε ὡς θέλησις τῆς ζωῆς ἁπλῶς, δηλαδὴ κατάφασις καὶ ἀποδοχὴ πάσης ἐνεργείας καὶ παντὸς αἰσθήματος προαγωγικοῦ καὶ ἄρνησις καὶ ἀποστροφὴ ἀπὸ κάθε ἐνέργειαν μὴ προαγωγικὴν τοῦ βίου, εἴτε ὡς θέλησις τροφῆς, εἴτε ὡς θέλησις ἀναπαραγωγῆς. Ταύτης τῆς διαμορφώσεως διάφορος εἶναι 2) ἡ Συνήθεια, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ἑτέρων διαμόρφωσιν τῆς φυσικῆς θελήσεως. Αὕτη εἶναι μία θέλησις καὶ ἐπιθυμία, ἡ ὁποία ἐγεννήθη ἐκ τῆς ἐμπειρίας. Κατ' ἀρχὰς ἰδέαι διάφοροι ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τῆς ἀναμίξεως καὶ τῆς ἀποδοχῆς ἔστω καὶ παρ' ὀλίγων ἀνθρώπων καθίστανται σὺν τῷ χρόνῳ κτῆμα ὅλων τῶν ἀνθρώπων, καὶ 3) ἡ Μνήμη ἀποτελεῖ τὴν τρίτην μορφὴν τῆς φυσικῆς θελήσεως. Αὕτη δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ εἰδικὴ ἐξέλιξις τῆς δευτέρας μορφῆς, ἡ ὁποία ἔχει τὸ αὐτὸ ἐγκεφαλικὸν περιεχόμενον μὲ τοὺς ἀνωτέρω εἰς ἀνθρώπους προικισμένους μὲ ἐξαιρετικῶς ἀνεπτυγμένα κέντρα. Ἡ μνήμη πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀρχὴ τοῦ διανοητικοῦ βίου καὶ ὡς ἰδιαίτερον γνώρισμα τῆς ἀνθρωνίνης φυσικῆς θελήσεως. Μεταξὺ των αἱ τρεῖς μορφαὶ σχετίζονται οὕτω: Οἵαν σχέσιν ἔχει ἡ Νόησις πρὸς τὴν Συνήθειαν, καὶ τὸ Θυμικὸν πρὸς τὴν Ἐπιθυμίαν, τὴν αὐτὴν σχέσιν ἔχει καὶ τὸ Λογικόν, ὡς ἱκανότης τῆς γλώσσης, τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐσκιμμένης ἐνεργείας πρὸς τὴν Μνήμην. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀφοῦ ἡ Μνήμη εἶναι συγχρόνως νοητικὴ Ἐπιθυμία καὶ Συνήθεια, καὶ ἡ Συνήθεια εἶναι κατωτέρα Μνήμη καὶ ἡ Ἐπιθυμία στοιχειώδης Μνήμη.

Γενικῶς ἐκεῖνο, ὅπερ χαρακτηρίζει τὴν ἐνέργειαν. τὴν προερχομένην ἀπὸ φυσικὴν θέλησιν εἶνε τὸ Συναίσθημα. Τοῦτο παραμένει πάντοτε τὸ κυριώτερον γνώρισμα καὶ ἡ ἀρχικὴ αἰτία, εἰς τὴν ὁποίαν δύνανται νὰ ἀναχθοῦν ὅλαι αἱ μορφαί, ὑπὸ τὰς ὁποίας δύναται νὰ ἐμφανισθῇ ἡ φυσικὴ θέλησις.

ΙΙ Ἐντελῶς διάφορος εἶναι ἡ παρατήρησις, ἡ ὁποία ἀντιλαμβάνεται τὴν θέλησιν ὡς προϊὸν σκέψεων. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ σκέψις καὶ ἡ νόησις εἶνε ἐκεῖναι, τὰ ὁποῖα καθοδηγοῦν τὴν θέλησιν. Ἡ κυριαρχία αὕτη τῆς σκέψεως ἐπὶ τῆς βουλήσεως μᾶς παρουσιάζει μίαν ἱεραρχίαν τῶν σκοπῶν, δηλαδὴ ὅτι ὅλοι οἱ σκοποὶ ἑνοῦνται καὶ καταλήγουν εἰς ἕνα ἀνώτατον Σκοπόν, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸν τελικὸν Σκοπόν, καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι δὲν εἶνε παρὰ μέσα ἁπλᾶ. Ἡ κυριαρχία αὕτη τῆς νοήσεως ἐπὶ τῆς βουλήσεως δὲν παρουσιάζει τὰ ἐλατήρια, οὔτε γεννᾶ ἐλατήρια, ἀλλὰ εἰς τὰ ἤδη ὑπάρχοντα δίδει μίαν ὡρισμένην κατεύθυνσιν. Ἡ νόησις πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς τελείως ἀνεξάρτητος τῆς ἀρχικῆς θελήσεως, αὕτη περιλαμβάνει θέλησιν καὶ ἐπιθυμίαν χωρὶς νὰ περιλαμβάνεται εἰς αὐτάς.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐπιλογικῆς θελήσεως διακρίνεται εἰς τρεῖς ἁπλᾶς μορφάς, ἀναλόγως μὲ ἐκεῖνο, πρὸς τὸ ὁποῖον σχετίζεται ἤτοι 1) Ἐάν σχετίζε-

ται μὲ ἐλευθέραν συμπεριφορὰν γενικῶς, ἢ μὲ ἐκλογὴν ἀντικειμένου ἢ μὲ ἐνέργειαν σχετικὴν πρὸς τοῦτο, τότε ἔχομεν τὴν μορφὴν τῆς περισκέψεως (Bedacht). Ἐπ' αὐτῆς συναντῶνται δύο ἐκ φύσεως ἐχθρικαὶ Ἰδέαι, ἡ μὲν τῆς εὐχαριστήσεως, ἡ δὲ τῆς μὴ εὐχαριστήσεως. 2) Τὴν δευτέραν μορφὴν τῆς ἐπιλογικῆς θελήσεως, ὅταν αὕτη σχετίζεται πρὸς ὡρισμένας μεμονωμένας πράξεις ὀνομάζει ὁ Tönnies «Δοκοῦν» (Belieben), 3) Τὴν τρίτην μορφὴν ἀποτελεῖ ἡ Ἀντίληψις (Begriff) τ. ἔ. ἡ συνδετικὴ κρίσις διὰ τὴν χρησιμοποιήσιν τῶν λέξεων ἐν ὡρισμένῃ σημασίᾳ. Εἰς τὴν περίσκεψιν ἡ πραγματοποιημένη πρᾶξις καλύπτεται ἐντελῶς ὑπ' αὐτῆς τῆς σκέψεως. Τὸ δοκοῦν σχετίζεται πρὸς αὐτὴν ὡς τι τὸ γενικόν, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάγονται πολλὰ μερικώτερα. Ἡ Ἀντίληψις τέλος ἀφίνει τὴν πραγματοποίησιν εἰς πράξεις ἀπροσδιόριστον. Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὴν περίσκεψιν πρέπει νὰ ἐρωτήσωμεν τὴν πρόθεσιν ἢ τὸν σκοπὸν, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ δοκοῦν, ὅπου ὁ σκοπὸς εἶναι προϋπόθεσις, ὀφείλομεν νὰ ἐρευνήσωμεν τὰ αἴτια καὶ τέλος διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἀντιλήψεως εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἔρευνα τῶν κανόνων, καθ' οὓς δύναται αὕτη νὰ σχηματισθῇ.

Αἱ μορφαὶ αὗται τῆς ἐπιλογικῆς θελήσεως, μολονότι περιέχουν καὶ στοιχεῖα φυσικῆς θελήσεως πρέπει νὰ νοηθοῦν ὡς σύστημα σκέψεων, προσθέσεων, σκοπῶν καὶ μέσων. τὰ ὁποῖα πᾶς ἄνθρωπος ὡς μηχανὴ φέρει ἐν ἑαυτῷ διὰ νὰ ἀντιλαμβάνεται τὴν πραγματικότητα. Ἡ ὅλη μεταξὺ τῶν δύο τούτων τύπων τῆς θελήσεως ἀντίθεσις καὶ διαφορὰ δύναται νὰ διατυπωθῇ μονολεκτικῶς καὶ νὰ συγκεντρωθῇ εἰς τὴν διαφορὰν τοῦ Συναισθήματος ἀπὸ τῆς Νοήσεως, τῆς καρδίας ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, τοῦ λογικῶς ἀδικαιολογήτου ἀπὸ τοῦ λογικῶς δικαιολογημένου.

Ἡ ἀντίθεσις αὕτη ἔχει καὶ ἐμπειρικὴν σημασίαν, διότι αὕτη ἐμφανίζεται καὶ ὡς ἀντίθεσις τῶν δύο φύλων. Αἱ γυναῖκες παρασύρονται περισσότερον ἀπὸ τὸ Συναίσθημα ἐνῷ οἱ ἄνδρες ἄγονται ἀπὸ τὸ Λογικόν. Ἡ σκέψις, ἡ περίσκεψις, ὁ συνδυασμός, ὁ ὑπολογισμός, ἡ λογικὴ ταῦτα πάντα ἔχουν θέσιν μόνον εἰς τὸν ἄνδρα. Ἡ γυνὴ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν φυσικὴν θέλησιν, ἐνῷ ὁ ἀνὴρ περισσότερον πρὸς τὴν ἐπιλογικὴν θέλησιν. Ὑπὸ ἔποψιν χαρακτῆρος ἡ γυνὴ ἔχει περισσότερον διάθεσιν παρὰ ὑπολογισμὸν ὑπὸ ἔποψιν δὲ νοοτροπίας ἡ γυνὴ ἔχει συνείδησιν (Gewissen) ἐνῷ ὁ ἀνὴρ συνειδητότητα (Bewusstheit). Πρὸς τὴν γυναῖκα ὁμοιάζει καὶ ἡ νεαρὰ ἡλικία ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Οὕτω τὰ δύο φύλα ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν βασικὴν διάκρισιν τοῦ Tönnies πρὸς τοὺς δύο τύπους τῆς θελήσεως.

Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ ὅλων αὐτῶν τῶν ἀνταθέτων τύπων: Κοινότης-Κοινωνία, φυσικὴ θέλησις-ἐπιλογικὴ θέλησις, γυνὴ-ἀνήρ, προκύπτει ὅτι ἡ Κοινότης ἔχει ὡς προϋπόθεσιν τὴν φυσικὴν θέλησιν, καθὼς ἡ Κοινωνία τὴν ἐπιλογικὴν θέλησιν, καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ Κοινότης καὶ ὁ κοινοτικὸς βίος ἀνταποκρίνεται περισσότερον πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ τὸ γυναικεῖον. Εἰς τὴν γυναῖκα ἀρέσκει ἡ οἰκία καὶ ὄχι ἡ ἀγορά, τὸ δωμάτιον καὶ ὄχι ὁ δρόμος. Τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ τὸν ἄνδρα. Εἰς τὴν ψυχικήν του ἰδιο-

συγκρασίαν ἀνταποκρίνεται περισσότερον ἡ Κοινωνία καὶ ὁ κοινωνικὸς βίος. Ἡ αὐτὴ τέλος ἀκριβῶς ἀντίθεσις παρουσιάζεται κατ' ἀναλογίαν μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀνεπτυγμένων.

***

Ὁλόκληρος ἡ ἔρευνα τοῦ Tönnies παρουσιάζει μίαν ἀντίθεσιν μεταξὺ μιᾶς τάξεως (Ordnung) τοῦ κοινοῦ βίου, ὁ ὁποῖος στηρίζεται ἐπὶ ὁμοφωνίας βουλήσεων καὶ διαμορφοῦται καὶ ἐξευγενίζεται διὰ τῶν ἠθῶν καὶ τῆς θρησκείας, καὶ μιᾶς τάξεως τοῦ κοινοῦ βίου, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς μίαν συμφωνίαν καὶ σύμπτωσιν βουλήσεων, τῆς ὁποίας τὴν μὲν ἐξασφάλισιν ἐπιτυγχάνει διὰ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς νομοθεσίας, τὴν δὲ ἰδανικὴν καὶ ἐνσυνείδητον ἐξήγησιν διὰ τῆς κοινῆς γνώμης. Ἐπὶ πλέον παρουσιάζει μίαν ἀντίθεσιν μεταξὺ κοινοῦ ὑποχρεωτικοῦ θετικοῦ Δικαίου, ὡς συστήματος κανόνων ἐξαναγκαστῶν, ὡς πρὸς τὰς μεταξὺ τῶν θελήσεων τῶν ἀνθρώπων σχέσεις, τὸ ὁποῖον ἐρριζωμένον ἐπὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου καὶ τῆς ἰδέας τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ ἐδάφους, μὲ τύπους προσδιορισμένους ἀπὸ τὰ ἤθη, τὰ ὁποῖα καθιερώνει ἡ θρησκεία, καὶ ἑνὸς ἑτέρου ἐπίσης θετικοῦ Δικαίου, τὸ ὁποῖον προσπαθεῖ νὰ διατηρήσῃ καὶ κρατήσῃ κεχωρισμένας πάσας τὰς ἐπιλογικὰς θελήσεις μὲ ὅλας αὐτῶν τὰς πλοκὰς καὶ περιπλοκάς, καὶ τὸ ὁποῖον ὡς προϋπόθεσίν του ἔχει τὴν συμβατικὴν τάξιν τοῦ ἐμπορίου. Τὸ Δίκαιον τοῦτο καθίσταται ἰσχυρὸν καὶ κανονικὸν διὰ τῆς κυριάρχου ἐπιλογικῆς θελήσεως καὶ τῆς ἰσχύος τοῦ Κράτους. Τὸ Κράτος ἔχει τὸ Δίκαιον ὡς τὸ σπουδαιότερον ὄργανον διὰ τοῦ ὁποίου ἐμποδίζει ἢ προάγει τὰς κοινωνικὰς κινήσεις Τέλος παρουσιάζει μίαν ἀντίθεσιν τῆς Ἠθικῆς, ὡς ἑνὸς ἰδεώδους συστήματος κανόνων κοινῆς συμβιώσεως, τὸ ὁποῖον ἀφ' ἑνὸς εἶνε ἔκφρασις καὶ ὄργανον θρησκευτικῶν παραστάσεων καὶ δυνάμεων ἐν συνδυασμῷ πάντοτε πρὸς τοὺς ὅρους καὶ τὰ δεδομένα τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου καὶ τῶν ἠθῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶνε ὄργανον καὶ προϊὸν τῆς κοινῆς γνώμης.

Ἀπὸ τὴν ὁμόνοιαν, ἤθη καὶ θρησκείαν ἀποτελεῖται ἡ ὑπόστασις τῆς κοινωνικῆς θελήσεως. Αὕτη ἀποτελεῖ τὸ κέντρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πᾶν ἄτομον καὶ πᾶσα ὁμὰς στηρίζουν τὴν δύναμίν των, διότι μεμονωμένα καὶ ἐλεύθερα ἄτομα δὲν δύνανται νὰ νοηθοῦν. Ἐν τῷ κοινῷ βίῳ τῆς Κοινωνίας τὰ ἄτομα εὑρίσκονται μεταξύ των εἰς σχέσιν ἐχθρότητος καὶ ἀπομακρύνσεως καὶ μόνον ὁ φόβος, τὸν ὁποῖον ἐμπνέει τὸ Κράτος εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον συγκρατεῖ τὸν πόλεμον πάντων κατὰ πάντων. Αὕτη ἡ κατάστασις τῆς Κοινωνίας ἀποτελεῖ τὸν πολιτισμόν της (Zivilisation). Εἰς τὸν Πολιτισμὸν τῆς Κοινωνίας ἡ εἰρήνη ἐξασφαλίζεται μόνον διὰ τῆς συμφωνίας καὶ τῆς ἰσχύος, καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Κράτους διὰ τῆς Νομοθεσίας καὶ τῆς Πολιτικῆς. Ἐπιστήμη καὶ κοινὴ γνώμη προσπαθοῦν νὰ δικαιολογήσουν τὸν Πολιτισμὸν τοῦτον. Ἀντιθέτως εἰς τὴν Κοινότητα ὁ λαὸς ἔχει τὸν ἐσωτερικόν του Πολιτισμὸν (Kultur), εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὁποίου ἀντιτίθεται ἡ

ἔνοια τοῦ Κράτους. Οὕτω γεννᾶται ἀντίθεσις μεταξὺ ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ (Kultur) τοῦ λαοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ πολιτισμοῦ (Zivilisation) τοῦ Κράτους. Ὁ δεύτερος πολιτισμὸς ἀπέρρευσεν ἐκ τοῦ πρώτου, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον καὶ ἡ Κοινωνία ἀπέρρευσεν ἐπὶ τῆς Κοινότητος. Ὁ λαὸς εἰς τὴν Κοινότητα κατασκευάζει οἰκίας, συγκροτεῖ χωρία, σχηματίζει πόλεις. Εἰς τοὺς σχηματισμοὺς τούτους τῆς Κοινότητος ὑπάρχουν ἄτομα αὐθαίρετα ὑπὸ τὰς διαφόρους μορφὰς τῶν ἡγεμόνων, κληρικῶν, ἱπποτῶν, διανοουμένων, καλλιτεχνῶν κλπ. Ἡ αὐθαιρεσία αὕτη ἐμφανίζεται καὶ ἀρχίζει νὰ γίνεται αἰσθητὴ εἰς τὴν οἰκονομικὴν σφαῖραν εὐθὺς ὡς οἱ οἰκονομικοὶ ὅροι ἐπιτρέψουν τὴν δημιουργίαν Κράτους ἐθνικοῦ. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον μεταβάλλεται ἡ νοοτροπία καὶ ἡ ψυχοσύνθεσις τῶν ἀνθρώπων. Συγχρόνως ἀρχίζει νὰ μεταβάλλεται καὶ τὸ Δίκαιον καὶ νὰ ἀλάσσῃ μορφήν. Ἀπὸ ἦθος ἢ ἔθιμον ἐξελίσσεται εἰς θετὸν δίκαιον, εἰς προϊὸν δηλαδὴ πολιτικῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁ πνευματικὸς βίος μεταβάλλεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀκολουθῶν τὴν ἀπὸ τῆς Κοινότητος πρὸς τὴν Κοινωνίαν ἐξέλιξιν. Εἰς τὸν πνευματικὸν βίον ἐν ἀρχῇ τῆς ἐξελίξεως ὠργίασεν ἡ φαντασία, νῦν κυριαρχεῖ ἡ αὐστηρὰ σκέψις. Ἡ πίστις εἰς Ὄντα ἀόρατα, Πνεύματα καὶ Θεοὺς ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς γνώσεως τῆς ὁρατῆς φύσεως. Ἡ θρησκεία, ἡ ὁποία ἐκ τοῦ λαοῦ ἐγεννήθη καὶ ἐν αὐτῷ ἀνεπτύχθη παραχωρεῖ τὴν θέσιν της εἰς τὴν Ἐπιστήμην. Ἡ νοοτροπία ἑκάστου ἀνθρώπου ἀπομακρύνεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον τῆς θρησκείας καὶ προσανατολίζεται πρὸς τὴν Ἐπιστήμην.

Αἱ ἐξωτερικαὶ μορφαὶ τῆς κοινῆς συμβάσεως ἐν τῇ Κοινότητι εἶναι, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, τρεῖς, ὁ οἶκος, τὸ χωρίον καὶ ἡ πόλις. Ἡ πόλις εἶνε ἡ ἀνωτάτη καὶ πολυπλοκοτάτη διαμόρφωσις ἀνθρωπίνης κοινωνικῆς συμβιώσεως ἐν γένει, διότι ἀποτελεῖ διαμόρφωσιν καὶ τῶν δύο τύπων καὶ τῆς Κοινότητος καὶ τῆς Κοινωνίας. Τὴν ἐξέλιξιν ἀπὸ τῆς Κοινότητος πρὸς τὴν Κοινωνίαν ἀκολουθεῖ ἡ ἐξέλιξις ἀπὸ τῆς πόλεως πρὸς τὴν μεγαλούπολιν, πρὸς τὸ Ἔθνος καὶ τέλος πρὸς τὸν Κόσμον σύμπαντα. Ἡ μεγαλούπολις εἶναι ὁ ἐξειλιγμένος τύπος τῆς πόλεως ἐν τῇ Κοινωνίᾳ, καθὼς ἡ πόλις ἐν τῇ Κοινότητι. Οἰκονομικῶς τὴν πόλιν χαρακτηρίζει τὸ ἐμπόριον, τὴν μεγαλούπολιν ἡ βιομηχανία. Ἡ μεγαλούπολις καθίσταται μέσον πρὸς οἰκειοποίησιν προϊόντων ἐργασίας καὶ ἐκμετάλλευσιν ἐργατικῶν δυνάμεων. Συγχρόνως ὅμως γίνεται καὶ τὸ κέντρον τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Παιδείας. Ἐκ τῆς μεγαλοπόλεως ἀναπτύσσεται ἡ Πρωτεύουσα, ἡ ὁποία ἔχει ἐπὶ πλέον καθαρῶς ἐθνικὴν σημασίαν. Τέλος, ὡς τελικὴ καὶ ἀνωτάτη σύνθεσις τούτων ἀναπτύσσεται ἡ κοσμόπολις, ἡ ὁποία ὄχι μόνον ἀποτελεῖ μίαν μικρογραφίαν μιᾶς ἐθνικῆς Κοινωνίας ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀναπαράστασιν ἐπὶ εὐρυτάτου κύκλου λαῶν ὅλου τοῦ κόσμου. Ἡ δύναμις τοῦ πλούτου εἰς τὴν κοσμόπολιν γίνεται τεραστία, ἡ ἀγορά της καθίσταται παγκόσμιος, ἡ βιομηχανία της διεθνὴς καὶ αἱ ἐφημερίδες αὐτῆς φύλλα παγκόσμια.

Ἀντιθέτως ἡ Οἰκογένεια ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς ἐν τῇ Κοινότητι. Ἡ κοινότης τοῦ χωρίου καὶ τῆς πόλεως δύνανται νὰ

νοηθοῦν ὡς μεγάλαι οἰκογένειαι. 'Αντιθέτως εἰς τὴν μεγαλούπολιν, τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὴν κοσμόπολιν τὴν δύναμιν πλέον δὲν ἔχει ἡ διαρκῶς παρακμάζουσα οἰκογένεια, ἀλλ' ὁ πλοῦτος. "Ολοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἢ δοῦλοι ἢ κύριοι. Τὸ πρῶτον ἂν παρέχουν ἐργασίαν, τό δεύτερον ἂν λαμβάνουν ἐργασίαν ἀπὸ ἄλλους. Τὸ Κράτος, ὡς παντοδύναμος ὀργανισμὸς ἐντὸς τῆς Κοινότητος ἐξασφαλίζει τὴν τοιαύτην καθεστωτικὴν τάξιν.

'Η ἀντίθεσις αὕτη τῶν δύο τύπων παρουσιάζεται διαδοχικῶς καὶ ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ Πολιτισμοῦ. "Εκαστος τῶν τύπων ἀντιπροσωπεύθη καὶ εἰς μίαν ἰδιαιτέραν ἐποχήν. 'Η μία ἐποχὴ διεδέχθη τὴν ἄλλην. Τὴν ἐποχὴν τῆς Κοινότος ἐπικολούθησεν ἡ ἐποχὴ τῆς Κοινωνίας.

'Ολόκληρος ἡ διδασκαλία τοῦ Tönnies περὶ τῶν τύπων τῶν κοινωνικῶν σχέσεων δύναται νὰ συστηματοποιηθῇ κατὰ τὸ ἀκόλουθον διάγραμμα.

Α'. Κοινότης

1) Οἰκογενειακὸς βίος="Ομόνοια. 'Ο ἄνθρωπος τελεῖ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν διαθέσεων (Gesinnung). 'Υποκείμενον εἶναι ὁ λαός.

2) Βίος τοῦ χωρίου="Ηθος. 'Ο ἄνθρωπος τελεῖ καὶ ἐνταῦθα ὑπὸ τὸ κράτος ὅλων αὐτοῦ τῶν ψυχικῶν διαθέσεων. 'Υποκείμενον εἶναι τὸ κοινὸν ὄν.

3) Βίος τῆς πόλεως=Θρησκεία. 'Ο ἄνθρωπος ἐνταῦθα τελεῖ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς συνειδήσεώς του. 'Υποκείμενον εἶναι ἡ 'Εκκλησία.

Β. Κοινωνία

Βίος μεγαλουπόλεως=Συμφωνία. Ταύτην θέτει ὁ ἄνθρωπος ἐντείνων πᾶσαν προσπάθειάν του. 'Υποκείμενον εἶναι ἡ ἡ Κοινωνία.

2) 'Εθνικὸς βίος=Πολιτική. Ταύτην θέτει ὁ ἄνθρωπος ἐξ ὑπολογισμοῦ. 'Υποκείμενον εἶναι τὸ Κράτος.

3) Κοσμοπολιτικὸς βίος=Κοινὴ γνώμη ταύτην θέτει ὁ ἄνθρωπος ἐν πλήρει συνειδήσει. 'Υποκείμενον εἶναι ἡ δημοκρατία τῶν διανοουμένων.

Εἰς τὰς οὕτω καταταχθείσας κατηγορίας ἀντιστοιχεῖ σχετικῶς πρὸς τὴν πνευματικὴν κατεύθυνσιν ἡ ἀκόλουθος κατάταξις.

Κατηγορία Α'.

1) Οἰκιακὴ οἰκονομία στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐπιθυμίας (Gefallen)

2) Γεωργία: στηρίζεται ἐπὶ τῆς συνηθείας, δλδ. ἐπὶ ἐργασίας ἐπαναλαμβανομένης κανονικῶς.

3) Τέχνη: στηρίζεται ἐπὶ τῆς μνήμης, δηλαδὴ εἰς προσληφθεῖσαν διδασκαλίαν, ἀποτυπωμένους κανόνας καὶ τὰς αὐτὰς Ἰδέας.

Κατηγορία Β'.

1) 'Εμπόριον: στηρίζεται ἐπὶ τῆς περισκέψεως, δηλαδὴ προσοχῆς, συγκρίσεως, ὑπολογισμοῦ κλπ. τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν ὅρον πάσης ἐργασίας.

2) Βιομηχανία: στηρίζεται εἰς ἀποφάσεις, δηλαδὴ εἰς λελογισμένην παραγωγικὴν ἐναπόθεσιν κεφαλαίου καὶ πώλησιν ἐργατικῆς δυνάμεως.

3) 'Επιστήμη: στηρίζεται ἐπὶ ἐννοιῶν. Θέτει αὕτη τοὺς νόμους καὶ ἐκ-

θέτει τὰς γνώμας της, αἱ ὁποῖαι διὰ τῆς φιλοσοφίας, τῆς βιβλιογραφίας καὶ τοῦ τύπου μεταδίδονται εἰς τὴν κοινὴν γνώμην.

Ἡ ἐξέλιξις αὕτη εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους κλάδους τοῦ Πολιτισμοῦ ἠκολούθησε τὴν ἐξέλιξιν τῆς Οἰκονομίας. Βλέπομεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν ἐξέλιξιν ἀπὸ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου καὶ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας πρὸς τὸ ἐμπόριον καὶ τὸν βίον τῆς μεγαλουπόλεως. Κατὰ τὴν πρώτην ἐποχὴν τῆς ἐξελίξεως συνεβάδισε τὸ ἔδαφος μὲ τὴν γειτονίαν καὶ τὴν ἐξ αἵματος συγγένειαν. Τὴν δευτέραν ἐποχὴν τῆς ἐξελίξεως ἀποτελεῖ ἡ ἀπὸ τοῦ χωρίου πρὸς τὴν πόλιν ἐξέλιξις. Αὕτη ἀποτελεῖ τὴν κυρίως ἐξέλιξιν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας. Ἡ τάσις πρὸς ἐξέλιξιν ἐκ τοῦ χωρίου πρὸς τὴν πόλιν, τ. ἐ., ἡ ὀλίγον κατ' ὀλίγον συντελουμένη ὑποταγὴ τῆς ἀρχῆς τοῦ χώρου εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ χρόνου, κατέστησε τὴν ἐποχὴν ταύτην μᾶλλον σημαίνουσαν ἐν τῇ οἰκονομικῇ ἐξελίξει. «Δύναταί τις τὰ ἰσχυρισθῇ», λέγει εἰς τὸ Κεφάλιον (Kapital Iσ. 364) ὁ Marx, «ὅτι ὁλόκληρος ἡ οἰκονομικὴ ἱστορία τῆς Κοινωνίας ἀποκρυσταλλοῦται εἰς τὴν κίνησιν τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ χώρας καὶ πόλεως».

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ τάσις ἀπὸ τοῦ χωρίου πρὸς τὴν πόλιν εἶναι ἡ γενικὴ τάσις, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ Tönnies ἀπὸ τὴν κοινότητα πρὸς τὴν Κοινωνίαν. Ἡ διαρκὴς αὐτὴ τάσις ἀπὸ τὴν Κοινότητα πρὸς τὴν Κοινωνίαν μᾶς λέγει ὁ Tönnies, θὰ ὡδηγήσῃ ἐν τέλει εἰς μίαν τελείαν κατάπτωσιν τοῦ Πολιτισμοῦ. Ὁ Πολιτισμὸς τὸν ὁποῖον ἔχει ἡ Κοινωνία εἶναι πολιτισμὸς ἐξωτερικὸς καὶ ὄχι ἐσωτερικός. Τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ Κοινωνίᾳ εἶναι παντοδύναμον καὶ τοῦτο δημιουργεῖ τὸν πολιτισμόν της, δύναται ἄριστα νὰ μεταβάλῃ τὰς προθέσεις καὶ τὰ ἐλατήρια ἐν μιᾷ λέξει τὴν ψυχοσύνθεσιν τῶν ἀνθρώπων. Τὸ Κράτος, ὡς ἡ λογικὴ πρᾶστασις, τὸ Λογικὸν τῆς Κοινωνίας, πρέπει νὰ ἀποφασίσῃ τὴν καταστροφὴν τῆς Κοινωνίας ἢ τοὐλάχιστον τὴν ἀνανέωσίν της διὰ μιᾶς τελείας μεταμορφώσεως. Ἐὰν τὸ Κράτος δὲν σπεύσῃ νὰ παρασκευάσῃ τοῦτο, τότε διὰ τῆς διαμορφώσεως, τὴν ὁποίαν λαμβάνει ἡ οἰκονονικὴ καὶ κοινωνικὴ τάξις καθιστᾷ τὴν μεγαλούπολιν καὶ τὴν Κοινωνίαν ἐν γένει ὄλεθρον καὶ θάνατον τοῦ Λαοῦ, τοῦ ὁποίου οἱ ἀγῶνες ἀποβαίνουν πλέον μάταιοι. Ὁ λαὸς τὸ πλῆθος, θὰ φθάσῃ διὰ τῆς μορφώσεως καὶ διὰ τοῦ τύπου εἰς μίαν συνειδητότητα τῶν τάξεων τῆς Κοινωνίας. Τότε ὅμως τὸ πλῆθος ἀπὸ τὴν συνειδητότητα τῶν τάξεων δηλαδὴ μόλις ἀντιληφθῇ τὴν δημιουργίαν τάξων μὲ ἀντίθετα συμφέροντα, μοιραίως ἀνυψώνεται εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν τάξεων. Ὁ ἀγὼν τῶν τάξεων εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ καταστρέψῃ τὴν Κοινωνίαν καὶ τὸ Κράτος διὰ νὰ τὰ μεταβάλῃ. Εἰς τὸ τέλος, ἀφοῦ ὁλόκληρος ὁ πραγματικός, ὁ ἐσωτερικὸς Πολιτισμός, ἡ Kultur θὰ ἔχῃ μεταβληθεῖ εἰς κοινωνικὸν κρατικὸν Πολιτισμόν, εἰς Zivilisation, τότε μοιραίως θὰ καταπέσῃ ὁ πολιτισμὸς αὐτός, ἐκτὸς ἂν τὰ διεσπαρμένα σπέρματά του παραμένουν ἐν τῇ ζωῇ,

ὥστε νὰ ἐναζωογονήσουν τὴν οὐσίαν καὶ τὴν Ἰδέαν τῆς Κοινότητος καὶ ἐπὶ τοῦ κατεστραμμένου ν' ἀναπτύξουν ἕνα νέον Πολιτισμόν.

***

Αὕτη εἶναι ἐν ὀλίγοις ἡ διδασκαλία τοῦ Tönnies. Κριτικῶς δυνάμεθα νὰ συνοψίσωμεν ταύτην εἰς τρία κεφάλαια α) τὴν ἐξαγωγὴν δύο βασικῶν τύπων κοινωνικῶν σχέσεων, τῆς Κοινότητος καὶ τῆς Κοινωνίας, β) τὴν στήριξιν καὶ θεμελίωσιν τῶν τύπων αὐτῶν εἰς δύο ἀντιστοίχους τύπους τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ἐπιλογικὴν βούλησιν καὶ τὴν οἰκοδόμησιν δύο συστημάτων Δικαίου ὀργανικοῦ καὶ μηχανικοῦ, καὶ γ) τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν ἕκαστος τύπος τούτων κατέχει ἐν τῇ Ἱστορίᾳ ἐν γένει δλδ. ἐν τῇ ἐξελίξει ἀπὸ τῆς Κοινότητος πρὸς τὴν Κοινωνίαν. Τὰ δύο πρῶτα κεφάλαια δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ ἀποτελοῦν τὸ καθαρῶς κοινωνιολογικὸν τμῆμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Tönnies ἐνῷ τὸ τρίτον ἀποτελεῖ τὸ ἱστορικοφιλοσοφικόν. Συμφώνως πρὸς τὴν διχοτόμησιν ταύτην θὰ ἐκφέρω παρατηρήσεις τινας εἰς ὅσα ἀνωτέρω ἐξέθεσα.

I Ὁ Tönnies εἶναι, ὅπως εἰς τὴν ἀρχὴν ἀνέφερα, ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς μορφολογικῆς Κοινωνιολογίας καὶ προσπαθεῖ νὰ ἀνακαλύψῃ τοὺς τύπους τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων. Ἡ προσπάθεια αὕτη τοῦ Tönnies τῆς ἀνευρέσεως τύπων τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τακτικῆς τῶν Κοινωνιολόγων (ὡς λ.χ. τοῦ Comte, Spencer) εἶναι ἀξία ὄχι μόνον ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἀλλ' ἀποτελεῖ ἐπιστημονικὴν θεμελίωσιν τῆς Κοινωνιολογίας. Ἡ ἀνεύρεσις τύπων, ὑπὸ τοὺς ὁποίους θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπαχθοῦν πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ ὁμάδες καὶ πᾶσαι αἱ ἀνθρώπιναι σχέσεις θὰ ἀπετέλει ἀσφαλῶς τὴν σπουδαιοτέραν κατάκτησιν τῆς Ἐπιστήμης τῆς Κοινωνιολογίας. Ἀκόμη δὲ μεγαλυτέρα σημασία καὶ ἀξία πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν προσπάθειαν τοῦ Tönnies, διότι δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν ἁπλῆν ἀνεύρεσιν τῶν τύπων αὐτῶν, ἀλλ' ἐπιχειρεῖ συγχρόνως νὰ στηρίξῃ τούτους ἐπιστημονικῶς καὶ διὰ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι εἰς αὐτοὺς ἐξαντλοῦνται ὅλαι αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις ἀνάγει τούτους εἰς δύο ψυχικοὺς τύπους, εἰς δύο τύπους τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, τοὺς ὁποίους προσπαθεῖ νὰ ἐξαγάγῃ διὰ βαθυτάτης ψυχολογικῆς ἀναλύσεως.

Πᾶσα κοινωνικὴ ὁμὰς καὶ πᾶσα κοινωνικὴ σχέσεις εἶναι ἡ Κοινότης ἢ Κοινωνία καθὼς καὶ πᾶσα ἀνθρώπινος θέλησις εἶναι ἡ φυσικὴ θέλησις ἢ ἐπιλογική. Ἀλλὰ ἀκριβῶς ἐνταῦθα γεννῶνται τὰ προβλήματα: Τὸ σχῆμα καὶ ἡ διάζευξις «Κοινότης—Κοινωνία» περιλαμβάνει πάσας τὰς κοινωνικὰς ὁμάδας; Τοῦτο εἶναι ἀμφίβολον. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἐξαντλεῖ ὅλας τὰς δυνατὰς περιπτώσεις κοινωνικῶν ὁμάδων πάλιν γεννᾶται τὸ ζήτημα ἂν τῆς Κοινωνιολογίας τὸ ἀντικείμενον ἐξαντλεῖται εἰς τὰς κοινωνικὰς ὁμάδας οὕτως ὥστε οἱ τύποι οὗτοι νὰ ἀποτελοῦν τὸ μοναδικὸν ἔργον τῆς Κοινωνιολογίας. Ἀσφαλῶς ὄχι καὶ τότε τὸ ἔργον τοῦ Tönnies —ἀνεξαρτήτως ἐννοεῖται τῆς ὀρθότητος τοῦ διαζεύγματος Κοινότης—Κοινωνία—δὲν θὰ ἦτο πλῆρες. Πλὴν τῶν ὁμάδων ἡ μᾶλλον κατηγορία εὐρυτέρα τούτων εἶναι αἱ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεις. Αἱ ὁμάδες εἶνε μία εἰδικωτέρα κατηγορία τῶν σχέ-

σεων. Αἱ ὁμάδες στηρίζονται εἰς μίαν κοινὴν θέλησιν περισσοτέρων ἀνθρώπων, ἐνῷ σχέσις δύναται νὰ ὑπάρξῃ ὄχι μόνον διὰ συμπτώσεως θελήσεων, ἀλλὰ καὶ ἄνευ ταύτης διὰ τῆς θελήσεως ἑνὸς καὶ μόνου προσώπου. Ὁ Tönnies δὲν ὁμιλεῖ ἀποκλειστικῶς περὶ ὁμάδων ἀλλὰ καὶ περὶ σχέσεων, ἐπομένως τὴν Κοινότητα καὶ τὴν Κοινωνίαν δέον νὰ δεχθῶμεν ὡς δύο τύπους κοινωνικῶν σχέσεων ἐν γένει. Ὥστε τὸ ζήτημα γεννᾶται νῦν διὰ τὰς ἀνθρωπίνας σχέσεις. Εἶναι δυνατὸν πᾶσα ἀνθρωπίνη σχέσις νὰ εἶναι Κοινότης ἢ Κοινωνία; Ἂν τοῦτο φαίνεται ἀμφίβολον διὰ τὰς κοινωνικὰς ὁμάδας εἶναι ἔτι πλέον ἀμφίβολον προκειμένου περὶ ἀνθρωπίνων σχέσεων. Ἡ μίμησις, τὸ γεγονὸς δηλαδὴ ὅτι ὁ εἷς ἄνθρωπος μιμεῖται τὸν ἄλλον δημιουργεῖ μίαν σχέσιν μεταξὺ τῶν δύο ἀνθρώπων, εἰς τὴν ὁποίαν σχέσιν ἡ θέλησις τοῦ ἑνὸς συμβάλλει. Πᾶς ἄνθρωπος προσπαθεῖ νὰ μιμηθῇ ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον θεωρεῖ ἰδεώδη τύπον. Ἀποτελεῖ τοῦτο Κοινότητα ἢ Κοινωνίαν; Ὄχι βεβαίως, διότι δὲν δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς καμμίαν τῶν δυό. Ὅπως μᾶς τοὺς περιγράφει ὁ Tönnies, καὶ ὅμως ἡ μίμησις εἶναι μία κοινωνικὴ σχέσις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων [1]. Ὁ Tönnies ἰσχυρίζεται ὅμως, ὅτι διὰ τῆς διακρίσεώς του ἐξαντλοῦνται πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις, διότι καὶ εἰς τοὺς τύπους τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀντιστοιχοῦν οὗτοι, ἐξαντλεῖται καὶ ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις. Οὕτως ὅμως μετατίθεται τὸ πρόβλημα εἰς τὸ ἂν εἶναι ἀληθεῖς οἱ τύποι τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, τοὺς ὁποίους μᾶς δίδει ὁ Tönnies, δηλαδὴ ἂν πράγματι πᾶσα ἀνθρωπίνη θέλησις εἶναι φυσικὴ ἢ ἐπιλογικὴ θέλησις. Ἂν οἱ τύποι Κοινότης-Κοινωνία εἶναι ἀμφίβολον ὅτι ἐξαντλοῦν τὰς κοινωνικὰς ὁμάδας καὶ ἔτι μᾶλλον ἀμφίβολον ὅτι ἐξαντλοῦν τὰς μεταξύ τῶν ἀνθρώπων σχέσεις πρέπει, νομίζω, νὰ θεωρηθῇ ἀδύνατον ὅτι οἱ τύποι: φυσικὴ καὶ ἐπιλογικὴ θέλησις ἐξαντλοῦν τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν. Κοινωνικῶν ὁμάδων τύποι εἶναι ἴσως εὔκολον νὰ εὑρεθοῦν, κοινωνικῶν σχέσεων δυσκολώτερον καὶ ἀνθρωπίνων βουλήσεων ἐν γένει ἔτι δυσκολώτερον καὶ σχεδὸν ἀδύνατον. Ἑκάστη τῶν κατηγοριῶν: ὁμάς, σχέσις, θέλησις εἶναι εὐρυτέρα τῆς προηγουμένης ἐν τῇ τεαρχίᾳ, καὶ ἐπομένως ὅσον εὐρύτερος εἶναι ὁ κύκλος αὐτῆς τοσοῦτον δυσκολώτερον εἶναι νὰ εὑρεθοῦν λογικοὶ τύποι. Λογικῶς βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν δυνατότητα νὰ εὑρεθοῦν τοιοῦτοι τύποι τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως. Ἂν τοῦτο ἀπεκλείετο λογικῶς τότε φυσικὰ ἡ εὕρεσις τύπων κοινωνικῶν ὁμάδων καὶ κοινωνικῶν σχέσεων δὲν θὰ ἦτο μόνον δύσκολος ἀλλ' αὐτόχρημα ἀπολύτως ἀδύνατος, διότι, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ εὕρεσις τύπων τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως θὰ ἦτο λογικῶς ἀδύνατος, καὶ ἡ εὕρεσις τύπων μιᾶς εἰδικωτέρας κατηγορίας θὰ ἦτο

---

(1) Εἰς τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ διαίρεσις τοῦ Tonnies δὲν ἐξαντλεῖ τὰς ἀνθρωπίνας σχέσεις στρέφεται κυρίως ἡ κριτικὴ τοῦ ἔργου του παρὰ τοῦ Vierkandt βλ. Ferdinand Tönnies' Nerk und zeine Weiterbildung in der Gegenwart εἰς τὰ Kant-Studien XXX (1925) σελ. 299 κ. ἑ.

ἐξ ἴσου λογικῶς ἀδύνατος καὶ ὁλόκληρος ἡ προσπάθεια τοῦ Tönnies θὰ ἐχαρακτηρίζετο ὡς ἀντιεπιστημονική.

Ἐνταῦθα νομίζω, ὅτι φράσσεται τὸ ἔργον τοῦ Tönnies. Δὲν κατόρθωσε νὰ μᾶς δώσῃ τοὺς τύπους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐξαντλοῦν τὰς κοινωνικὰς σχέσεις. Βεβαίως ἐὰν κατόρθωνε τοῦτο, βεβαίως τὸ ἔργον του θὰ ἦτο ἀληθὲς μεγαλούργημα. Ἐν τούτοις ὅμως τὸ ἔργον τοῦ Tönnies διατηρεῖ ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀξίαν. Εἶναι σφάλμα, νομίζω, τῶν Κοινωνιολόγων (Spann καὶ κυρίως Schmalenbach παρ' ἡμῖν δὲ Κανελλόπουλος), οἱ ὁποῖοι, διότι δὲν τοὺς ἱκανοποιεῖ ἡ διάκρισις τοῦ Tönnies εἰς Κοινότητα καὶ Κοινωνίαν, προβαίνουν εἰς αὐθαίρετον συμπλήρωσιν αὐτῆς, προσθέτοντες τρίτον τύπον, τὸν «Δεσμόν». Οἱ τύποι τοῦ Tönnies δὲν ὑπάρχουν ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπάρχουν διότι κατ' αὐτὸν τὴν ὕπαρξίν των ἀντλοῦν ἐξ αὐτῶν τῶν τύπων τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως. Ὁ Tönnies ἐξάγει δύο τύπους τὴν Κοινότητα καὶ τὴν Κοινωνίαν. Ἑκάτερος τῶν τύπων ἀντιστοιχεῖ εἰς ἴδιον τύπον ἀνθρωπίνης βουλήσεως, τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ἐπιλογικὴν θέλησιν, εἰς τοὺς ὁποίους τύπους ἐξαντλεῖται ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις. Τίνα θέσιν δύναται νὰ ἔχῃ εἰς ἓν ἄρτιον σύστημα, ὡς τοῦ Tönnies, ἀνεξαρτήτως ἐννοεῖται τῆς ὀρθότητός του, ἡ προσθήκη τρίτης κατηγορίας, τρίτου τύπου κοινωνικῶν σχέσεων, τοῦ Δεσμοῦ; Ἡ ἀνισοκκέλεια εἶναι φανερά, διότι ὁ τρίτος οὗτος τύπος δὲν θὰ ἀντεστοίχει πρὸς τύπον τινα τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, ἐφ' ὅσον οἱ δύο οἱ γνωστοί, ἡ φυσικὴ καὶ ἡ ἐπιλογικὴ θέλησις ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν Κοινότητα καὶ τὴν Κοινωνίαν. Ἡ προσθήκη τοῦ Schmalenbach τότε μόνον θὰ εἶχε ἀξίαν, ὅταν οὗτος ἀπεδείκνυεν ὄχι μόνον, ὅτι ἡ διαίρεσις, Κοινότης—Κοινωνία, εἶναι ἐσφαλμένη, ὡς μὴ ἐξαντλοῦσα πάσας τὰς κοινωνικὰς σχέσεις, ἀλλὰ ὅτι καὶ ἡ ἑτέρα τυπολογικὴ διαίρεσις τῶν μορφῶν τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, ἡ φυσικὴ καὶ ἐπιλογικὴ θέλησις εἶναι ἐπίσης ἐσφαλμένη, διότι δὲν περιλαμβάνει ὅλας τὰς δυνατὰς ἀνθρωπίνας θελήσεις. Τὸ νὰ προστίθεται μετὰ τόσης εὐκολίας τρίτη κατηγορία εἰς τοὺς τύπους Κοινότης—Κοινωνία χωρὶς νὰ λαμβάνεται ποσῶς ὑπ' ὄψιν ἡ προέλευσις αὐτῶν καὶ ἡ ἀναγωγή των εἰς δύο τύπους βασικοὺς τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, καὶ χωρὶς ὁ νέος τύπος νὰ ἀντιστοιχῇ εἰς νέον τύπον τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως εἶναι τι καθ' ὁλοκληρίαν ξένον καὶ σημαίνει πλήρη παραγνώρισιν τοῦ ἔργου τοῦ Tönnies. Ἴσως ἡ προσθήκη τοῦ τύπου Δεσμὸς δύναται νὰ ἔχῃ θέσιν εἰς ἄλλην διαίρεσιν: Κοινωνία—Κοινότης, ἡ ὁποία δὲν ἔχει ὅμως τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχει ἐν τῷ συστήματι τοῦ Tönnies δηλαδὴ ἡ ὁποία δὲν πηγάζει ἀπὸ τύπους τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, ὁπότε ὅμως εἶναι λίαν ἀμφίβολος ἡ ἐπιστημονικότης μιᾶς τοιαύτης διδασκαλίας.

Ἀναθέτως ὁ Stammler σχετικῶς πρὸς τὰ δύο συστήματα τοῦ Δικαίου, τὰ ὁποῖα ἐξάγει ὁ Tönnies ἐκ τῆς βασικῆς του διαιρέσεως, λέγει, ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη πιθανὸν νὰ ἀποτελῇ ἱστορικοεπιστημονικὴν γνῶσιν, ὄχι ὅμως καὶ ψυχολογικὴν ἀναγωγὴν εἰς δύο τύπους ὀργανικῆς καὶ μηχανικῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως.

Θὰ κατέστη βεβαίως σαφῶς ἀντιληπτὸν ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ κυρία προσπάθεια τοῦ Tönnies εἶναι νὰ ἐξαγάγῃ τύπους τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, τοὺς ὁποίους νὰ συνδέσῃ πρὸς ἀντιστοίχους τύπους τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως καὶ νὰ ἀναζητήσῃ καὶ τὴν ἐκ τῆς ἐμπειρίας πιστοποίησιν τῶν δύο τούτων τύπων. Τοῦτο θεωρεῖ ὡς τὸ ἔργον τῆς καθαρᾶς κοινωνιολογίας. Ἀλλ' εἶναι πράγματι τοῦτο τὸ ἀντικείμενον τῆς Κοινωνιολογίας. Μὲ ἐπιστημονικὴν θετικότητα δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν οὔτε καταφατικῶς, διότι δὲν ἔχομεν τὸ ἀντικείμενον καὶ τὰ ὅρια τῆς Κοινωνιολογίας σαφῶς καθωρισμένα καὶ γενικῶς παραδεδεγμένα. Ἴσως ἡ ἔρευνα τῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων πίπτει μᾶλλον εἰς τὸν κύκλον τῆς Ψυχολογίας καὶ μάλιστα τῆς κοινωνικῆς Ψυχολογίας παρὰ τῆς καθαρᾶς Κοινωνιολογίας. Μάλιστα ἡ ἔρευνα τοῦ Tönnies πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν τύπων τῶν ἀνθρωπίνων βουλήσεων εἶναι ἔργον ἐξ ὁλοκλήρου ξένον πρὸς τὴν Κοινωνιολογίαν, ἀνῆκον καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν Ψυχολογίαν. Πίπτει βεβαίως ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς παρούσης μελέτης ἡ διατύπωσις τοῦ ἀντικειμένου τῆς Κοινωνιολογίας καὶ ἡ διαγραφὴ τῶν ὁρίων της πρὸς ἄλλας ἐπιστήμας καὶ ἰδίως τὴν Ψυχολογίαν.

Μίαν τελευταίαν παρατήρησιν ἔχω νὰ κάμω ὡς πρὸς τὴν διαίρεσιν Κοινότης—Κοινωνία. Ἂν ἐννοήσωμεν βαθύτατα τὴν διάκρισιν τοῦ Tönnies εἰς Κοινότητα καὶ Κοινωνίαν καὶ τὴν εἰς τοὺς δύο τούτους τύπους ἀναγωγὴν πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων, τότε θὰ ἀντιληφθῶμεν ὅτι τὸ διάζευγμα, πρὸ τοῦ ὁποίου μᾶς θέτει ὁ Tönnies, δὲν εἶναι τι νέον, ἀλλ' εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ γνωστὸν καὶ βασικὸν πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς Φιλοσοφίας τὸ ὁποῖον ἐκφράζεται συνήθως : Ἀτομισμός—Καθολισμός, ὑπὸ διάφορον ὅμως διατύπωσιν. Εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ διαίρεσις τοῦ Tönnies εἰς Κοινότητα καὶ Κοινωνίαν ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ἐπιχειρουμένην διάκρισιν τῶν κοινωνικῶν συστημάτων εἰς ἀτομιστικὰ καὶ κοινωνιστικά. Καὶ ἡ μὲν Κοινότης ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ κοινωνιστικὰ (Sozialismus, Universalismus, Transpersonalismus) ἡ δὲ Κοινωνία πρὸς τὰ ἀτομιστικὰ (Individualismns, Personalismus [1]).

---

[1]) Εἶναι προφανὲς ὅτι κοινωνιστικὰ συστήματα (Sozialismus, Universalismus, δὲν ἔχουν ἐνταῦθα τὴν γνωστὴν ἔννοιαν τῆς πολιτικῆς κινήσεως τοῦ Σοσιαλισμοῦ. Ἐνταῦθα Σοσιαλισμὸς νοεῖται σύστημα κοινωνικόν, ὡς διεγράφη ἀνωτέρω ἡ Κοινότης, εἰς τὸ ὁποῖον ἔννοια ἀτόμου δὲν ὑφίσταται οὐδόλως καὶ μόνον ἡ ἔννοια τῆς Κοινότητος, ὡς ἀφηρημένου Συνόλου ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῆς βιωτικῆς ἑνώσεως. Ἀντιθέτως Ἀτομισμὸς εἶναι τὸ σύστημα ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ὁλότης δὲν εἶναι σκοπός, ἀλλὰ μέσον πρὸς σκοπόν, σκοπὸς δὲ εἶναι τὰ ἄτομα. Διὰ τοῦτο ἡ μὲν Κοινότης εἶναι τὸ λογικῶς ἀδικαιολόγητον (Irrationale) ὡς αὐτοσκοπός, ὡς τελικὸς σκοπός, ἡ δὲ Κοινωνία τὸ λογικῶς δικαιολογημένον (Rationale) ὡς μέσον πρὸς σκοπόν. Πρὸς πρόληψιν ἴσως παρανοήσεως δὲν εἶναι ἄσκοπον νὰ ἀναφέρω ὅτι ὁ Σοσιαλισμός, ὡς πολιτικὴ κίνησις (ὁ Κομμουνισμός, ἡ Σοσιαλδημοκρατία) ἐν τῇ τάξει τῶν κοινωνικῶν συστημάτων εἶναι Ἀτομισμὸς καὶ κατατάσσεται εἰς τὰ ἀτομιστικὰ συστήματα καὶ οὐχὶ τὰ κοινωνιστικά, διότι ὡς σκοπὸν ἔχει τὰ ἄτομα καὶ ὄχι τὴν ὁλότητα ὡς ἀφη-

Τὸ πρόβλημα τοῦτο τοῦ Ἀτομισμοῦ δὲν λύει βεβαίως ὁ Tönnies· μόνον πραγματεύεται τοῦτο κατὰ διάφορον τρόπον. Καὶ τούτου τοῦ προβλήματος ἡ ἔρευνα, τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει ὄχι μόνον τὴν κοινωνικὴν Φιλοσοφίαν ἀλλὰ καὶ τὴν Ἠθικήν, ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς παρούσης μελέτης.

Οὕτως ἡ ἔρευνα τοῦ Tönnies ὡς πρὸς τὴν Κοινότητα καὶ τὴν Κοινωνίαν ὡς δύο τύπους τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων ἐξηγεῖται γνωσιοκοινωνιολογικῶς (wissenssoziologisch). Ἡ ἐποχὴ αὕτη ἦτο ἡ ἐποχή, καθ' ἣν ἤρχιζε νὰ μελετᾶται τὸ πρόβλημα τοῦ Ἀτομισμοῦ καὶ Καθολισμοῦ ἐν τῇ κοινωνικῇ Φιλοσοφίᾳ. Ἀλλὰ ὁ Tönnies βαίνει περαιτέρω. Προσπάθησε νὰ συνδυάσῃ τὴν θεωρητικὴν ἔρευναν τοῦ προβλήματος τοῦ Ἀτομισμοῦ καὶ τοῦ Καθολισμοῦ πρὸς τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας. Δὲν ἠρκέσθη δηλαδὴ νὰ ἐξαγάγῃ δύο τύπους κοινωνικῶν σχέσεων καὶ τούτους νὰ ἀναγάγῃ εἰς δύο βασικοὺς τύπους τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, ἀλλὰ συγχρόνως ἠθέλησε νὰ δείξῃ ὅτι καὶ ἡ ἱστορικὴ πραγματικότης, ἡ ἐξέλιξις, μᾶς παρουσιάζει μόνον τοὺς τύπους καὶ διὰ τοῦτο ἐρευνᾷ τὰς μορφάς, τὰς ὁποίας κατὰ τὰς διαφόρους τῆς ἐξελίξεώς των ἐποχὰς ἔλαβον οἱ τύποι οὗτοι. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καθίσταται ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ Tönnies εἶναι ἐργασία συνθέσεως.

II. Καθὼς καὶ ἐν ἀρχῇ ἐτόνισα ὁ Tönnies δὲν ἔμεινεν ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὴν κρατοῦσαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀντίληψιν ὡς πρὸς τὴν ἀποστολὴν τῆς Κοινωνιολογίας, ὅπως ἐξαγάγῃ νόμους ἱστορικούς. Τὸ τελευταῖον μέρος τῆς διδασκαλίας του ἀσχολεῖται νὰ δείξῃ ποίαν θέσιν εἶχεν ἐν τῇ πραγματικότητι ἕκαστος τῶν δύο τύπων, πῶς οὗτοι σχετίζονται ἱστορικῶς μεταξύ των καὶ τέλος ποῖα εἶναι καὶ ποῖα θὰ εἶναι εἰς τὸ μέλλον ἡ τάσις τῆς ἐξελίξεως. Ἡ τάσις αὕτη εἶνε ἡ ἐξέλιξις ἀπὸ τῆς Κοινότητος πρὸς τὴν Κοινωνίαν, τὴν ὁποίαν διαγκῶς παρατηροῦμεν κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ θὰ παρατηρῶμεν καὶ εἰς τὸ μέλλον μέχρις ὅτου ὁλόκληρος ἡ ἔννοια τῆς Κοινότητος θὰ ἔχῃ χαθῇ, καὶ ὁ Πολιτισμός της θὰ ἔχῃ μεταβληθεῖ εἰς ἐξωτερικὸν Πολιτισμὸν τῆς Κοινωνίας ὁπότε μοιραίως ὁ Πολιτισμὸς οὗτος θέλει καταστραφεῖ λόγῳ ἐλλείψεως ζωτικότητος τῶν στοιχείων του. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, μᾶς λέγει, θέλει ἀποτραπεῖ, ἂν ἡ σημερινὴ Κοινωνία, ἂν τὸ Κράτος, ὡς τὸ Λογικὸν τῆς Κοινωνίας, κατορθώσῃ καὶ ὀργανώσῃ ταύτην κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν Κοινωνίαν καὶ νὰ πλησιάζῃ τὴν Κοινότητα, μὲ

ρημένον Σύνολον. Σχετικῶς πρὸς τὸ πρόβλημα βλ. Dietzel Individivalismus uud Sozialismus εἰς τὸ Handwörterbuch d. Staatswissenschaften ἐν λ. Individualismus τομ. IV σ. 410 κ. ἑ. τοῦ ἰδίου Beiträge zur Oeschiche des Sozialismus und des Kommunismus 1920. Κριτικὴν καὶ προσπάθειαν πρὸς ἀναίρεσιν τῆς διδασκαλίας ταύτης D. Vesanis. Dietzel's Individualismus und Sozialismus 1927. Ein Beitrag zur Sozialphilosophie καὶ τὴν αὐτόθι βιβλιογραφίαν. Radbruch Grundz. d. Rechtsph. σ. 97. M. E. Mayer R. Phil. σ. 70.

ἄλλας λέξεις δηλαδὴ ἂν τὸ Κράτος μεταβάλῃ τὴν πορείαν καὶ τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐξελίξεως.

Ἂν καὶ ἡ διδασκαλία αὕτη, ὅπως εἶνε διατυπωμένη, δὲν ἀποτελεῖ κυριολεκτικῶς διατύπωσιν γενικοῦ ἱστορικοῦ νόμου—ὡς θὰ ἐξηγήσω κατωτέρω—ἐν τούτοις φαίνεται ἰσχυρὰ ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας ἤρχιζε νὰ κατακτᾷ σταθερῶς τὸ ἐπιστημονικὸν ἔδαφος. Ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπησχόλει τοὺς μᾶλλον σημαίνοντας διανοουμένους. Ὄχι μόνον τοῦ Hegel τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα ἐμελετᾶτο σοβαρώτατα, ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὀλίγον κατ' ὀλίγον διαδιδομένη ὑλιστικὴ ἀντίληψις τῆς Ἱστορίας τοῦ Μαρξισμοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπιστεύθη ὅτι εὗρον ἐπιστημονικὴν βάσιν αἱ σοσιαλιστικαὶ θεωρίαι, συνεῖχε τὰ φιλοσοφικὰ πνεύματα καὶ εἶχε καταστῇ ἀντικείμενον ἐπιστημονικῆς κριτικῆς.

Ἐὰν συγκρίνωμεν τὸν Μαρξισμὸν μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Tönnies, ὅτι ὁ σημερινὸς Πολιτισμός, ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς Zivilisation, ἡ ὁποία ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Κοινωνίας εἰς Κράτος, τὸ ὁποῖον συγκρατεῖ τὴν ὀργάνωσιν ταύτην, τὴν διαιρέσασαν τοὺς ἀνθρώπους οἰκονομικῶς εἰς δούλους καὶ ἐλευθέρους, ἐκμεταλλευομένους καὶ ἐκμεταλλευτάς, δὲν εἶνε δυνατὸν εἰ μὴ νὰ δῑδωμεν μεγάλην συγγένειαν καὶ καταπληκτικὴν ὁμοιότητα. Κατὰ τὸν Tönnies τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς Κοινωνίας εἶνε ὁ Κεφαλαιοκρατισμὸς καὶ ἡ μεγαλόπολις, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τοὺς τύπους τοῦ σημερινοῦ ἐξωτερικοῦ Πολιτισμοῦ τῆς Κοινωνίας. Εἰς τοὺς παράγοντας ὅμως τούτους δὲν διαβλέπει ὁ Tönnies ζωτικότητα ἱκανήν, ὥστε νὰ διατηρήσωσι τὸν Πολιτισμὸν καὶ ὁ Πολιτισμὸς μοιραίως θὰ καταπέσῃ, ἂν δὲν ἀναστραφῇ ἡ τάσις τῆς Κοινότητος πρὸς τὴν Κοινωνίαν εἰς τὴν ἀντίθετον ἀπὸ τῆς Κοινωνίας πρὸς τὴν Κοινότητα. Ὁ Marx ἐξετάζων καὶ κρίνων τὴν Ἱστορίαν ἀνευρίσκει αἰτίαν τῶν ἱστορικῶν συμβάντων τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις ἀντιστοιχεῖ καὶ ἀκολουθεῖ πάντοτε τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνικῆς Οἰκονομίας, τοῦ τρόπου δηλαδὴ τῆς ὀργανώσεως τῆς οἰκονομικῆς τάξεως ἐν τῇ Κοινωνίᾳ. Ἀναζητῶν δέ νόμον ἱστορικὸν ἀνευρίσκει τοῦτον ἐν τῇ ἐξελίξει ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἀστικῆς Κοινωνίας πρὸς μίαν ἄλλην Κοινωνίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ θὰ ὑπάρχῃ ἄλλη οἰκονομικὴ ὀργάνωσις. Ὁ νόμος οὗτος, συμφώνως πρὸς τὴν βασικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ, ἀπορρέει ἀπὸ ἄλλον νόμον τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως, τὸν νόμον τῆς βαθμιαίας συγκεντρώσεως τοῦ πλούτου εἰς ὀλίγους κεφαλαιούχους, ἡ ὁποία ἐπιφέρει τὴν ἐξάπλωσιν τῶν κάτω τάξεων καὶ μεταβάλλει τὰ ἄτομα εἰς προλεταρίους, τοῦθ' ὅπερ θέλει ὁδηγήσῃ ἀμέσως εἰς τὴν Ἐπανάστασιν, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ τὸ κομμουνιστικὸν Μανιφέστον. Διὰ τῆς πτώσεως ταύτης τῆς ἀστικῆς Κοινωνίας καὶ τῆς διαλύσεως τοῦ Κράτους τῶν τάξεων καὶ τῆς ἐξαλείψεως τούτων ἡ Κοινωνία θέλει εἰσέλθει εἰς στάδιον νέας οἰκονομικῆς ὀργανώσεως, ἑνὸς δηλαδὴ συλλογικοῦ τρόπου παραγωγῆς. Ἡ ὁμοιότης εἶναι προφανής, ἀκόμη δὲ καθίσταται φανερωτέρα ὅσον ἀφορᾷ καὶ τὴν χρονικὴν

διαίρεσιν τῆς Ἱστορίας τῶν Κοινωνιῶν, τὴν ὁποίαν ἐπιχειροῦν πολλοὶ Σοσιαλισταί, δηλαδὴ εἰς τὸ στάδιον τῆς Κοινότητος, τῆς πρωτογόνου τ. ἔ. ἀνθρωπίνης ἑνότητος, εἰς τὴν ὁποίαν κυριαρχεῖ ἡ Ἰδέα τῆς Κοινοκτημοσύνης καὶ τοῦ Κοινοῦ, εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀστικῆς τῆς κεφαλαιοκρατικῆς Κοινωνίας καὶ τὸ στάδιον τῆς ἀνανεώσεως τῆς παλαιᾶς Κοινότητος, ὡς τελικῆς συνθέσεως μετὰ τὴν ἀντίθεσιν τῆς κεφαλαιοκρατικῆς Κοινωνίας, ἡ ὁποία ἐμεσολάβησεν.

Καὶ περὶ Κράτους ὑπάρχει ταὐτότης ἀντιλήψεων Marx καὶ Tönnies. Διὰ τὸν Marx τὸ Κράτος εἶνε ἡ παράστασις τοῦ ἀγῶνος ἰῶν τάξεων ἐν τῇ Κοινωνίᾳ, διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῆς μιᾶς τάξεως ἐπὶ τῆς ἄλλης, καὶ ὅταν ἡ ἐξέλιξις φθάσῃ εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου τὸ σημερινὸν Κράτος θὰ γίνῃ Κράτος προλεταρίων, δηλαδὴ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία περιέλθῃ εἰς τὰς χεῖρας τούτων, θὰ διαλυθῇ τὸ Κράτος, διότι ἡ οἰκονομία θὰ ὀργανωθῇ κατὰ τρόπον τοιοῦτον ὥστε θὰ ἐκλείψουν αἱ τάξεις καὶ θὰ ἀρθοῦν οὕτω αἱ προϋποθέσεις τοῦ Κράτους. Καὶ διὰ τὸν Tönnies τὸ σημερινὸν Κράτος εἶνε προϊὸν τῆς Κοινωνίας καὶ ἀφοῦ αὕτη πρόκειται νὰ καταρρεύσῃ θὰ καταρρεύσῃ μετ' αὐτῆς καὶ θὰ διαλυθῇ καὶ τὸ Κράτος. Αὐτὴ ἡ ὀργάνωσις τῆς Κοινωνίας εἰς Κράτος ἀποτελεῖ φαινόμενον, τὸ ὁποῖον καὶ συναισθηματικῶς ἀπαρέσκει εἰς τὸν Tönnies. Τὸ Κράτος εἶνε ὁ ὀργανισμός, ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος προάγει τὴν διαίρεσιν τῶν ἀνθρώπων εἰς δούλους καὶ ἐλευθέρους. Ἡ δυσφορία καὶ ἡ ἀγανάκτησίς του κατὰ τοῦ Κράτους εἶνε ἀνάλογος πρὸς τὴν τῶν σοσιαλιστῶν καὶ τοῦ Ζαρατούστρα τοῦ Nietzsche. Τὰ τελευταῖα κεφάλαια τοῦ βιβλίου του Gemeinschaft und Gesellschaft ἐκφράζονται μετὰ τόσης ἀγανακτήσεως κατὰ τῆς ἀστικῆς Κοινωνίας καὶ τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς ὀργανώσεως ὥστε δικαιολογημένως νομίζει κανεὶς ὅτι ἀναγιγνώσκει τεμάχια τοῦ κομμουνιστικοῦ μανιφέστου. «Οἱ ἰσχυροὶ καὶ μεγάλοι» λέγει ὁ Tönnies, γιωρίζουν κατὰ ποῖον τρόπον θὰ ἐπιτύχουν ὅ,τι θελήσουν. Ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ ἐπιφέρουν οἱανδήποτε μεταβολὴν ἐξυπηρετοῦσαν τὰ συμφέροντά των, καὶ τοῦτο εἶνε ἡ θετικὴ διατήρησις τῆς αὐθαιρέτου δυνάμεώς των. Ὁ μηχανισμὸς τοῦ χρήματος εἶνε ὑπὸ τὰς πλέον συνήθεις περιστάσεις ἱκανὸς νὰ ὑπερνικήσῃ πᾶσαν ἀντίστασιν, νὰ πραγματοποιήσῃ πάντα πόθον, νὰ ἄρῃ κινδύνους». (σ. 245).

Εἶνε ἄρα σοσιαλιστὴς ἢ μαρξιστὴς ὁ Tönnies; Πολλοὶ σοσιαλισταὶ καὶ μαρξισταὶ φρονοῦν, ὅτι αἱ Ἰδέαι τοῦ Tönnies δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς καθαρῶς σοσιαλιστικαί. Καὶ πράγματι ἡ φύσις τῆς Κοινωνίας ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται ὁ Tönnies, δὲν εἶνε καὶ πολὺ διάφορος ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Marx. «Ἡ θεωρία τῆς Κοινωνίας, λέγει ὁ Tönnies, οἰκοδομεῖ κύκλον ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ζοῦν εἰρηνικῶς καθὼς καὶ εἰς τὴν Κοινότητα καὶ διαμένουν πλησίον ἀλλήλων, ἀλλ' οἱ ὁποῖοι κατ' οὐσίαν δὲν εἶνε συνδεδεμένοι ἀλλὰ χωρισμένοι καὶ ἐνῷ ἐκεῖ (εἰς τὴν Κοινότητα) παραμένουν ἡνωμένοι παρ' ὅλους τοὺς χωρισμούς, ἐδῶ παραμένουν χωρισμένοι παρ' ὅλους τοὺς συνδέσμους. Κατὰ συνέπειαν δὲν ὑπάρχουν ἐνέργειαι, αἱ ὁποῖαι νὰ μὴ δύνανται νὰ ἀπορρεύσουν ἐκ μιᾶς a priori καὶ κατ' ἀνάγκην ὑφισταμένης ἑνότητος».

Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως θεωρῶ τολμηρὸν νὰ ἰσχυρισθῇ κανεὶς ὅτι ὁ Tönnies εἶνε πράγματι σοσιαλιστής. Τὸ μῖσος, τὸ ὁποῖον ἔχει κατὰ τοῦ Κράτους καὶ ἡ ἀπέχθειά του πρὸς τὴν Κοινωνίαν, φρονῶ, ὅτι πρέπει νὰ ἐξηγηθοῦν μᾶλλον ἐκ τοῦ ρωμαντισμοῦ του, τὸν ὁποῖον διακρίνει κανεὶς εἰς τὴν ἐπιθυμίαν του ὅπως ἀναζήσῃ ἡ παλαιὰ Κοινότης.[1]) Καὶ ὁ Marx ἀποκαλεῖ τὰ μέλη τῆς ἀστικῆς Κοινωνίας «πρόσωπα ἐγωϊστικά». (Βλ. H. Cunow. Die Marxsche Geschichts-Gesellschafts-und Staatstheorie 1923 I σελ. 258 καὶ L. v. Wiese Allg. Soziologie (1924) I σ. 39).

Μιὰ ἄλλη διδασκαλία, ἡ ὁποία κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἔσχε μεγίστην διάδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν, παρ' ὅλας τὰς ὁμοιότητας, τὰς ὁποίας παρουσιάζει, πρέπει νὰ διακριθῇ ἡ διδασκαλία τοῦ Tönnies, εἶνε ἡ διδασκαλία τοῦ Oswald Spengler. Ἡ Ἰδέα τῆς καταπτώσεως τοῦ δυτικοῦ Πολιτισμοῦ, τὴν ὁποίαν τόσον σθεναρῶς ὑποστηρίζει ὁ Spengler εἰς τὸ βιβλίον του «Der Untergang des Abendlandes» πλησιάζει κατὰ πολὺ πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ Tönnies περὶ καταστροφῆς τοῦ Πολιτισμοῦ τῆς Κοινωνίας καὶ τοῦ Κράτους της. Ὁ Spengler ἀναχωρῶν ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν ὅτι ὑπάρχουν νόμοι ἱστορικοί, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπολύτου καὶ ἀναλλοιώτου, ὑφ' οὗ συνοδεύονται οἱ φυσικοὶ νόμοι, καὶ ἀναζητῶν τούτους εἰς μηχανικὰς-βιολογικὰς ἐνεργείας προοιωνίζεται τὴν καταστροφὴν τοῦ σημερινοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ Πολιτισμοῦ ὅπως ἀκριβῶς ἐξηφανίσθη ὁ σινικὸς Πολιτισμός, ὁ αἰγυπτιακός, ὁ ἑλληνικὸς κλπ. Ἀνάλογον ἀντίληψιν εἶχεν ἤδη ἐκφράσει καὶ ὁ Götz Briefs εἰς τὰ βιβλία τοῦ «Untergang des Abendlandes» καὶ «Christentum und Sozialismus». Ἡ χρονικὴ ὅμως προτεραιότης τῆς Ἰδέας ταύτης τῆς καταπτώσεως τοῦ Πολιτισμοῦ δὲν ἀνήκει οὔτε εἰς τὸν Spengler οὔτε εἰς τὸν Briefs ἀλλ' εἰς τὸν Tönnies. Βεβαίως πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ὁ Spengler διετύπωσε τὴν Ἰδέαν ταύτην ἀρτιώτερον, τὴν ἀνήγαγεν εἰς νόμον ἱστορικόν, προσεπάθησε νὰ τὴν δικαιολογήσῃ καὶ νὰ τὴν παρουσιάσῃ πιστοποιουμένην ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας, ἀνατρέχων εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους μεγάλους Πολιτισμοὺς καὶ ἀναλύων καὶ ἐξηγῶν τὴν σύνθεσιν τοῦ σημερινοῦ Πολιτισμοῦ. Ἕνεκα ἀκριβῶς τοῦ λόγου τούτου ὅτι ἐξήγησε κατὰ ἕνα ὡρισμένα τρόπον τὰς διαφόρους ἐμφανίσεις τοῦ Πολιτισμοῦ ἐπροξένησε τὸ ἔργον τοῦ Spengler τόσον θόρυβον καὶ ἐδημιούργησε τόσην ἐντύπωσιν.

Παρ' ὅλας ὅμως τὰς ὁμοιότητας ταύτας ἡ διδασκαλία τοῦ Tönnies εἶναι πολὺ διάφορος ἀπὸ τοῦ Spengler. Ὁ Tönnies διαβλέπει μίαν ἐξελικτικὴν τάσιν ἀπὸ τὴν Κοινότητα πρὸς τὴν Κοινωνίαν, τὴν ὁποίαν τάσιν θεωρεῖ καταστρεπτικήν, διότι αὕτη θὰ ἐπιφέρῃ τὴν κατάπτωσιν τοῦ σημερινοῦ Πολιτισμοῦ. Ἡ καταστροφὴ ὅμως τοῦ Πολιτισμοῦ δύναται ν' ἀποφευχθῇ ἂν ἡ τάσις αὕτη ἀπὸ τῆς Κοινότητος πρὸς τὴν Κοινωνίαν μεταβληθῇ εἰς τὴν

---

1) Βλ. Παν. Κανελλοπούλου. Ὁ Φερδ. Tönnies καὶ ἡ Κοινωνιολογία. Ἀρχ. Οἰκον. καὶ Κοινων. Ἐπιστημῶν τόμ. 6 σελ. 315-322.

ἀντίθετον, ἀπὸ τῆς Κοινωνίας πρὸς τὴν Κοινότητα. Ὁ Spengler ὅμως εἰς τὴν ἐξέλιξιν, ἡ ὁποία θὰ συνεπιφέρῃ τὴν κατάπτωσιν καὶ ἐξαφάνισιν τοῦ δυτικοῦ Πολιτισμοῦ, διαβλέπει τὴν ἐφαρμογὴν νόμου ἱστορικοῦ, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ φυσικοῦ νόμου, ἑνὸς νόμου δηλαδή, ὁ ὁποῖος συνοδεύεται ὑπὸ τῆς ἀναγκαιότητος, τῆς χαρακτηριζούσης πάντα φυσικὸν νόμον. Εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τοῦτο ὑπάρχει ἡ διαφορὰ μεταξὺ Tönnies καὶ Spengler. Διὰ τὸν τελευταῖον δὲν ὑπάρχει καμμία ἀπολύτως σωτηρία τοῦ Δυτικοευρωπαϊκοῦ Πολιτισμοῦ. Θὰ καταπέσῃ καὶ θὰ ἐξαφανισθῇ καὶ οὗτος, καθ' ὃν τρόπον ἐξαφανίσθησαν καὶ πάντες οἱ μέχρι σήμερον Πολιτισμοί, ἀνεξαρτήτως τῆς θελήσεως τῶν ἀνθρώπων, ἡ ὁποία ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ἀσκεῖ οὐδεμίαν ἐπιρροήν. Ἀντιθέτως διὰ τὸν Tönnies ὑφίσταται ἡ δυνατότης σωτηρίας τοῦ Πολιτισμοῦ, ἂν ἡ ἀνθρωπότης εἰς τὰς διαφόρους βιωτικὰς ἑνότητας ἀποβάλῃ τὸν χαρακτῆρα τῆς Κοινωνίας καὶ προσλάβῃ τὴν μορφὴν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς Κοινότητος. Ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις δύναται νὰ προλάβῃ τὴν πτῶσιν τοῦ Πολιτισμοῦ. Ἄρα ὁλόκληρος ἡ διαφορὰ μεταξὺ Tönnies καὶ Spengler δύναται νὰ διατυπωθῇ μονολεκτικῶς οὕτω: ὅτι ὁ μὲν πρῶτος εἶναι *ἰντετερμινιστής*, ὁ δὲ δεύτερος *ντετερμινιστής*.

Ἀπὸ τὴν ἰντετερμινιστικὴν ἀντίληψιν τοῦ Tönnies προκύπτει ὅτι ἡ διδασκαλία του—ἡ Ἰδέα τῆς καταπτώσεως τοῦ Πληθυσμοῦ—δὲν ἀποτελεῖ διατύπωσιν ἱστορικοῦ τινὸς νόμου, διότι ὁ ἱστορικὸς νόμος τότε μόνον εἶναι νόμος ὅταν ὑφίσταται καὶ ἐφαρμόζεται ἀνεξαρτήτως καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως καὶ ἡ αἰτιότης, ὡς λογικὴ κατηγορία, εἶναι δύο προβλήματα, τὰ ὁποῖα σχετίζονται ἀμέσως πρὸς τὸ ἕτερον πρόβλημα, ἂν ὑπάρχουν νόμοι ἐν τῇ Ἱστορίᾳ. Ἡ παραδοχὴ νόμων ἐν τῇ Ἱστορίᾳ προϋποθέτει παραδοχὴν τῆς αἰτιότητος ὡς λογικῆς κατηγορίας ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Kant, ἐνῶ ἀντιθέτως ἡ παραδοχὴ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως αἴρει τὴν δυνότητα τῶν ἱστορικῶν νόμων. Ἐπομένως διὰ τὸν θεωροῦντα τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν ἱκανὴν νὰ μεταβάλῃ τὴν τάσιν ἀπὸ τῆς Κοινότητος πρὸς τὴν Κοινωνίαν εἰς τὴν ἀντίθετον ταύτης φοράν ἡ ἔννοια τοῦ ἱστορικοῦ Νόμου εἶναι ἀσύλληπτος. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ὁ Tönnies δέχεται ὅτι εἶναι δυνατὸν δι' ἀντιθέτων βουλήσεων καὶ πράξεων τῶν ἀνθρώπων νὰ ἀποφευχθῇ τὸ ἀποτέλεσμα ἑνὸς νόμου, πῶς δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν περὶ νόμου, ἱστορικοῦ; Θὰ ἦτο τοῦτο φανερὰ ἀντίφασις καὶ ἀσυνέπεια τοῦ Tönnies, νὰ διατυπώνῃ νόμον ἱστορικὸν καὶ συγχρόνως νὰ δέχεται τὸ ἐνδεχόμενον τῆς μὴ ἐφαρμογῆς του ἂν οἱ ἄνθρωποι πράξουν τοῦτο ἢ παραλείψουν τὸ ἄλλο. Τοιαύτην ἀσυνέπειαν δὲν δύναταί τις νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν Tönnies, κακῶς δὲ διάφοροι κοινωνιολόγοι παριστάνουν αὐτόν, ὡς προσπαθοῦντα νὰ ἐξαγάγῃ νόμους ἱστορικούς. [1])

(1) Λ. χ. ὁ Vierkandt Kant Studien 1925 σ. 300. Σχετικῶς μὲ τὸ πρόβλημα τοῦτο βλ. H. Rickert Probleme d. Geschichtsphilosophie 1925 σ. 109 κ. ἑ.

Ἀλλὰ καθὼς καὶ ἀνωτέρω ἀνέφερα, νομίζω, ὅτι ἡ ἀναζήτησις νόμων ἱστορικῶν εἶναι ἔργον ξένον πρὸς τὴν Κοινωνιολογίαν, καὶ τοιοῦτο δέον νὰ παραμείνῃ. Ὄχι βεβαίως διότι ἡ Κοινωνιολογία εἶναι Ἐπιστήμη, καταλεγομένη εἰς τὰς καλουμένας Ἐπιστήμας τοῦ Πολιτισμοῦ (Kulturwissenchchaften) ἢ κατὰ τὸν Windelband ἰδιογραφικὰς Ἐπιστήμας εἰς τὰς ὁποίας μεθολογικῶς ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Rickert,[1]) εἶναι ἀσυμβίβαστος ἡ ἔρευνα καὶ ἀναζήτησις ἱστορικῶν νόμων, ἀλλὰ διότι ἡ ἀναζήτησις αὕτη θὰ μετέβαλε τὸν χαρακτῆρα τῆς Κοινωνιολογίας, ὡς Ἐπιστήμης. Ἡ ἀναζήτησις ἱστορικῶν νόμων ἐνέχει καὶ ἐγκλείει ἐν ἑαυτῇ τὶ τὸ καθαρῶς μεταφυσικόν, τὸ ὁποῖον βεβαίως πρέπει νὰ ἀποκλείσωμεν τῆς Κοινωνιολογίας, ἐφ' ὅσον τὴν θέλομεν Ἐπιστήμην καὶ ὄχι Μεταφυσικήν. Ὁ ἀναζητῶν καὶ ἀνευρίσκων νόμους ἱστορικοὺς ἔχει λύσει προηγουμένως τὰ προβλήματα, ποῦ ἀνέφερα ἤδη, ἤτοι τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπιστημονικὴ λύσις δὲν χωρεῖ, τοὐλάχιστον μέχρι τῆς στιγμῆς δὲν ἐπετεύχθη νὰ δοθῇ. Ἀλλὰ τότε πλέον ἀπὸ τὴν Ἐπιστήμην τῆς Κοινωνιολογίας εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μεταφυσικὴν τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας, εἶναι πλέον ἱστορικὸς φιλόσοφος καὶ ὄχι Κοινωνιολόγος. Βεβαίως οὐδεὶς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ εἶναι ἢ Κοινωνιολόγος ἢ ἱστορικοφιλόσοφος. Δύναται ἄριστα νὰ εἶναι καὶ τὰ δύο, μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι ἕκαστον τῶν ἔργων του εἶναι διάφορον καὶ ἔχει διάφορον ἀντικείμενον.

***

Τοῦτο εἶναι ἐν ὀλίγοις τὸ ἔργον τοῦ Tönnies. Εἰς τὰ πολυπληθῆ συγγράμματά του δὲν παρουσιάζεται μόνον ὡς Κοινωνιολόγος καὶ Ἱστορικοφιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ Ψυχολόγος βαθύτατος καὶ Πολιτικὸς Ἐπιστήμων. Αἱ παρατηρήσεις τὰς ὁποίας διατυπώνει εἰς τὸ βιβλίον του «Κριτικὴ τῆς κοινῆς Γνώμης» εἶναι ὑπὸ ἔποψιν θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς Πολιτικῆς βαθύτατα ψυχολογημέναι καὶ πολὺ μεγάλης σημασίας. Εἰς ὅλας τὰς ἐπιστημονικάς του ἐρεύνας συναντᾶ τις ἀνὰ πᾶν βῆμα πλήρη καὶ ἀρτίαν φιλοσοφικὴν σκέψιν καὶ αὐστηρὰν λογικὴν συνέπειαν εἰς τοὺς συλλογισμούς του. Τὸ βασικόν του ἔργον «Κοινότης καὶ Κοινωνία» τὸ ὁποῖον ἴσως λόγῳ τῆς διαιρέσεώς του καὶ τοῦ ὄχι ἐλκυστικοῦ ὕφους, ἀφίσει ἀδιάφορον ἐν ἀρχῇ τὸν ἀναγνώστην, περιέχει σύμπλεγμα ἐννοιῶν ἀλληλοσυνδεομένων καὶ ἀλληλοσυγκρατουμένων, αἱ ὁποῖαι ἀπαρτίζουν ἀριστοτεχνικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν πλήρη κατανόησιν εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἐνθουσιάσῃ. Ὄχι μόνον ἐν Γερμανίᾳ κατέχει ὁ Tönnies μίαν ἀπὸ τὰς πρώτας θέσεις τῶν Κοινωνιολόγων, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ,

---

(1) Εἶναι γνωστὴ ἡ διδασκαλία τοῦ Rickert (Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung 1921, περὶ διαιρέσεως τῶν Ἐπιστημῶν, κατὰ τὴν παρ' ἑκάστης χρησιμοποιουμένην μέθοδον, εἰς φυσικὰς Ἐπιστήμας καὶ ἐπιστήμας τοῦ Πολιτισμοῦ.

παρ' ὅλον τὸ ἐθνικιστικὸν μῖσος πρὸς τὴν Γερμανικὴν ἐπιστήμην, ἐγένετο διαρκῶς ἐπαρκῶς γνωστὸς ὁ Tönnies. Ἡ Revue de metaphysigue et de morale ἐν ἔτει 1914 ἐδημοσίευσε κριτικὴν τοῦ ἔργου τοῦ Tönnies, ὁ δὲ πρὸ μικροῦ ἀποβιώσας γάλλος Κοινωνιολόγος René Worms εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν του ἐπανειλημένως μνημονεύει τὸν Tönnies. Πλῆθος μελετῶν καὶ ἀπειρία μονογραφιῶν καὶ ἄρθρων κατακλύζουν τὰ πολυπληθῆ γερμανικὰ περιοδικά Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἤδη ἀναφερθέντα ἔργα τῆς «Κοινότης καὶ *Κοινωνία*» καὶ Kritik der öffentlichen Meinung» θὰ εἶχον νὰ ἀναφέρω καὶ τὰ ἑξῆς. «Die Entwicklung der sozialer Frage «Die Sitte» Philosophishe Terminologie, Thomas Hobbes, der Mann und der Denker, Theodor Storm, Menscheit und Volk Deutschlands Platz an der Sonne, Weltkrieg und Völkerrecht ἐσχάτως δὲ Soziologische Studien und Kritiken».

Ἡ σημασία τοῦ ἔργου τοῦ ἐν τῇ Κοινωνιολογίᾳ εἶναι κολοσσιαία. Ἐγένετο, καθὼς καὶ ἐν ἀρχῇ ἀνέφερα, μετὰ τοῦ Simmel ὁ φορεὺς τῆς Κοινωνιολογίας ὡς Ἐπιστήμης ἐν Γερμανίᾳ. Δὲν ἀπαιτεῖται τίποτε ἄλλο νὰ ἔχῃ τις ὑπ' ὄψει του, διὰ νὰ ἀντιληφθῇ πόσον σπουδαία ὑπῆρξε τοῦ Ferdinand Tönnies ἡ συμβολὴ εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν, εἰ μὴ νὰ παρατηρήσῃ τὴν μετέπειτα καρποφόρησίν της εἰς τοὺς κόλπους τῆς γερμανικῆς Ἐπιστήμης καὶ τὴν σημερινὴν τεραστίαν κίνησιν καὶ τὴν ἀνεξάντλητον βιβλιογραφίαν καὶ τὴν ζωηρὰν ἐν αὐτῇ ἐπίδοσιν, ὁπότε βεβαίως θέλει παρεχωρήσῃ εἰς αὐτὸν μεταξὺ τῶν συγχρόνων διανοουμένων ὅλως ἐξέχουσαν θέσιν.